

nederlands
veteranen
instituut

Onderzoekswijzer maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen 2024

dr. Yvon de Reuver, drs. Martin Elands, dr. Jacco Duel en drs. M. Dirksen

Nederlands Veteraneninstituut
Expertisecentrum

Doorn, januari 2024

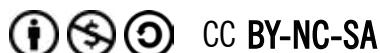
Onderzoekswijzer maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen 2024

nederlands
veteranen
instituut

Uitgave: Nederlands Veteraneninstituut

Redactie: dr. Yvon de Reuver, drs. Martin Elands, dr. Jacco Duel en drs. M. Dirksen

Onderzoekswijzer maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen

Het uitdragen en stimuleren van maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen is een hoofddoelstelling van het veteranenbeleid. Om het gevoel van erkenning en waardering onder veteranen te bevorderen, worden er tal van initiatieven ontplooid. Voorbeelden daarvan zijn het toekennen van onderscheidingen en medailles, het faciliteren van herdenkingen en reünies, het organiseren van lokale veteranendagen en een landelijke veteranendag, het aanleggen van witte anjerperkjes door gemeentes, het organiseren van een erecouloir van veteranen tijdens de Nationale Dodenherdenking op 4 mei, het organiseren van speeddates met veteranen tijdens bevrijdingsfestivals op 5 mei en het uitvoeren van het educatieve programma Veteraan in de Klas. Maar wat verstaan we wetenschappelijk gezien eigenlijk onder erkenning en waardering? En hoe ervaren veteranen de maatschappelijke erkenning en waardering door de jaren heen? Hoe kijkt het publiek tegen Nederlandse veteranen aan? Hoe beïnvloeden maatschappelijke ontwikkelingen erkenning en waardering voor veteranen? Deze onderzoekswijzer geeft een overzicht van het onderzoek naar deze thema's en maakt duidelijk wat de hiaten in de kennis op dit gebied zijn.

► *Veteraan in de Klas, het educatief programma van het Nederlands Veteraneninstituut.*

2

Inhoud

Inleiding	4
Onderzoek naar maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen in Nederland	6
1 Hoe ervaren Nederlandse veteranen erkenning en waardering?	9
1.1 Kerngegevens Veteranen	9
1.2 Veteranenmonitor	12
1.3 Kwalitatieve aanvulling op de Veteranenmonitor: wat betekent erkenning en waardering voor veteranen zelf?	15
1.4 Erkenning en waardering, zoals ervaren door veteranen van drie missies uit verschillende tijdsperiodes	18
1.5 Moral Injury in Context	25
1.6 Veteran Under Construction	27
1.7 Een kwaad geweten. De worsteling met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog vanaf 1950 ...	29
2 Hoe erkennen en waarderen Nederlanders hun veteranen?	33
2.1 Nederlanders over veteranen en Veteranendag	33
2.2 Veteranenzorg: van afstandelijk naar betrokken	37
2.3 Beeldvormingsonderzoek	38
2.4 Berichtgeving Nederlandse Veteranendag	40
3 Beschouwingen en richting voor vervolgonderzoek	43
3.1 Interactie tussen veteranen en samenleving	43
3.2 De rol van context	44
3.3 De rol van tijd	44
3.4 Het effect van het veteranenbeleid	45
3.5 Tot slot	45

Mobilisatie 1939-1940 (NIMH)

Inleiding

Inleiding: onderzoek naar maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen in Nederland¹

Tot halverwege de jaren tachtig van de twintigste eeuw was er in Nederland weinig aandacht voor veteranen, hun positie in de samenleving en de gevolgen van hun militaire inzet onder oorlogsomstandigheden. Het waren de Indiëveteranen die in deze periode hun aan oorlog gerelateerde gezondheidsklachten en het gebrek aan maatschappelijke waardering voor hun inzet op de publieke en politieke agenda wisten te krijgen. Deze beide thema's – hoekstenen van het Nederlandse veteranenbeleid sinds 1990 – werden in de aanloop naar de eerste veteranenbeleidsnota en vooral na het verschijnen daarvan in toenemende mate onderwerp van wetenschappelijke studie. Daarbij kregen de gezondheidsklachten van veteranen verreweg de meeste aandacht en bleef maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen verhoudingsgewijs een klein onderzoeksthema.

De eerste organisaties die zich in bescheiden mate op de studie naar de positie van (Indië)veteranen in de samenleving richtten maakten deel uit van of waren gelieerd aan de krijgsmacht. Zo verscheen in 1990 onder auspiciën van de toenmalige Stichting Maatschappij en Krijgsmacht en met medewerking van defensie-historici de symposiumbundel *De politionele acties. Afwikkeling en verwerking*. Dit was de eerste wetenschappelijke publicatie waarin meerdere facetten van de maatschappelijke erkenning voor Indiëveteranen werden behandeld. Na deze hoopvolle aftrap zakte de wetenschappelijke aandacht voor de maatschappelijke erkenning voor veteranen weer wat weg, om in de tweede helft van de jaren negentig onder andere via enkele individuele wetenschappers en onderzoekers van de toenmalige Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht weer wat op te leven. Intussen was in 1991 in het kader van het veteranenbeleid de Stichting Dienstverlening Veteranen (SDV) in het leven geroepen. Deze beleidsuitvoerende organisatie gaf een eerste aanzet tot het laten uitvoeren van onderzoek naar de publieke opinie over veteranen.

De oprichting van het Veteraneninstituut in 2000, dat over een eigen kennis- en onderzoekscentrum ging beschikken en waarin de SDV opging, gaf een impuls aan het onderzoek naar de maatschappelijke erkenning voor veteranen. Dit beperkte zich nu niet langer tot de Indiëveteranen. Vanuit het Veteraneninstituut werd – deels in samenwerking met wetenschappelijke onderzoeksinstellingen van Defensie – verkennend onderzoek uitgevoerd naar de maatschappelijke positie van diverse groepen veteranen. Het Veteraneninstituut liet bovendien jaarlijks de publieke opinie over veteranen onderzoeken, terwijl in nauwe samenwerking met de Erasmus Universiteit Rotterdam diverse onderzoeken naar de beeldvorming van veteranen in de media werden uitgevoerd. In 2006 werd bovendien een omvangrijk interviewproject gestart om militaire ervaringen en de ervaringen als veteraan (onder meer met betrekking tot zorg en erkenning) vast te leggen en voor onderzoek ter beschikking te stellen. Met deze activiteiten bracht het Veteraneninstituut ideeën in de praktijk die de Commissie Maatschappelijke Erkenning Veteranen al in 1991 formuleerde.

Deze commissie pleitte destijds voor de oprichting van een Instituut voor Veteranen dat zich onder meer zou inspannen voor een evenwichtiger beeldvorming van veteranen in de media, een betere zichtbaarheid van veteranen in de samenleving, het (laten) uitvoeren van onderzoek naar de ervaringen te velde en het starten van een 'oral history'-project om de verhalen van veteranen vast te leggen.

De impuls die het Veteraneninstituut sinds 2000 gaf aan het onderzoek naar maatschappelijke erkenning voor veteranen betekende niet dat dit type onderzoek tot volle wasdom kwam. De interesse vanuit de academische wereld, zowel binnen als buiten defensie, bleef incidenteel van aard. De geïnitieerde onderzoeken – met daarin historische, politicologische en sociologische componenten – kenmerkten zich door een kleinschalig karakter en relatief veel aandacht voor de groepen oudere veteranen die in de jaren 1945-1962 als militair werden uitgezonden. De diverse onderzoekers reconstrueerden vooral op hoofdlijnen wat er in beleidsmatig opzicht op het gebied van erkenning is gerealiseerd en hoe er in de samenleving over veteranen wordt gedacht en geschreven. Het boek *Oorlogen en vredesmissies. Ervaringen van Nederlandse veteranen 1940-2010* geeft een overzicht van de Nederlandse deelname aan missies tot 2010. Ook wordt expliciet aandacht besteed aan de wording en latere ontwikkeling van het veteranenbeleid, aan de maatschappelijke erkenning van veteranen en aan het binnen de samenleving

¹ Een gedeelte van deze paragraaf is overgenomen uit de onderzoekswijzer uit 2017

bestaande beeld van veteranen. Zeer informatief en lezenswaardig in dit opzicht is ook het in 2019 gepubliceerde overzichtswerk *Veteranen*. *Veteranen* en veteranenbeleid in Nederland (serie *Handboeken Veiligheid*) waarin de behoefte aan maatschappelijke erkenning en waardering, de plaats van erkenning en waardering in de *Veteranenwet* (2012) en het *Veteranenbesluit* (2014), het beleidsmatig uitdragen van erkenning en waardering, de publieke opinie over veteranen en de aandacht en waardering in het publieke domein uitvoerig aan bod komen².

Voorbeeld van een al wat oudere studie met ruime aandacht voor maatschappelijke erkenning is het promotieonderzoek van historica Stef Scagliola³ naar het langdurige maatschappelijke discours over de tijdens de dekoloniatstrijd in voormalig Nederlands-Indië gepleegde oorlogsmisdaden en naar de (maatschappelijke) verwerking van die oorlogsmisdaden. Scagliola concludeert onder meer dat politici, historici, journalisten en veteranen het over dit beladen thema niet eens konden worden en dat – onder het mom van collectieve schuld – uiteindelijk niemand echt verantwoordelijk werd gesteld voor geweldsexcessen en oorlogsmisdaden.

Deze conclusie sluit bijna naadloos aan bij de conclusie van militair historicus Christ Klep⁴ in zijn promotieonderzoek naar de maatschappelijke nasleep van mislukte vredesoperaties. Klep vergelijkt de politieke en publieke nasleep in respectievelijk Nederland, België en Canada van de drama's in Srebrenica, Rwanda en Somalië en analyseert het zijns inziens in alle drie de landen onbevredigend verlopen verantwoordingsproces en de daarmee samenhangende verantwoordelijkheidsinvulling. Ook in de derde studie, het onderzoek van historicus Hans Meijer⁵ naar de zogeheten 'backpay-kwestie', luidt de conclusie dat de nasleep of afhandeling onbevredigend is verlopen. De backpay-kwestie betrof het niet uitbetalen van achterstallig loon/achterstallige soldij aan gouvernementsambtenaren en KNIL-militairen over de periode van de Japanse bezetting. Meijer beschrijft de decennialange en grotendeels mislukte pogingen van de betrokken groepen om hun claim bij de Nederlandse regering alsnog gehonoreerd te zien.

7

Opzet onderzoekswijzer

Ook nu, in 2024, is op het vlak van onderzoek naar maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen nog geen sprake van een specifiek en samenhangend onderzoeksprogramma. Maar dat neemt niet weg dat er sinds 2017, toen de vorige versie van de *Onderzoekswijzer* verscheen, interessante en relevante publicaties zijn verschenen. Deze *Onderzoekswijzer* geeft daarvan een overzicht en geeft ook een aanzet voor het ontwikkelen van een toekomstig onderzoeksprogramma.

In deze *Onderzoekswijzer* gaan we eerst in op het ervaren van erkenning en waardering door veteranen. Hierbij wordt ingegaan of ze die ervaren, wat zij zelf onder erkenning en waardering verstaan en welke thema's en dynamieken invloed hebben op het ervaren van erkenning en waardering. Ten tweede gaan we in op de publieke erkenning en waardering voor veteranen. Bij ieder samengevat onderzoek formuleren we vragen voor verder onderzoek, die in de slotbeschouwing samenkomen in een schets van mogelijke toekomstige onderzoeksrichtingen.

² Giessen, van der M., Kamphuis, P.H. e.a. (red.) (2019), *Veteranen: Veteranen en veteranenbeleid in Nederland*, Deventer.

³ Scagliola, S.I. (2002). *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking*. Amsterdam.

⁴ Klep, C. (2008). *Somalië, Rwanda, Srebrenica. De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies*. Amsterdam.

⁵ Meijer, H. (2005). *Indische rekening. Indië, Nederland en de backpay-kwestie 1945-2005*, Amsterdam.

1

Hoe ervaren Nederlandse veteranen erkenning en waardering?

Verschillende onderzoeken geven inzicht in hoe veteranen erkenning en waardering ervaren. Hieronder volgt een overzicht van de meest recente onderzoeken.

1.1 Kerngegevens Veteranen

Van 2014 tot en met 2018 deed het Veteraneninstituut onderzoek onder veteranen om meer zicht te krijgen op wensen, behoeften en ervaringen van veteranen. Dit onderzoek was bekend onder de naam Kerngegevens Veteranen.

Onderzoek

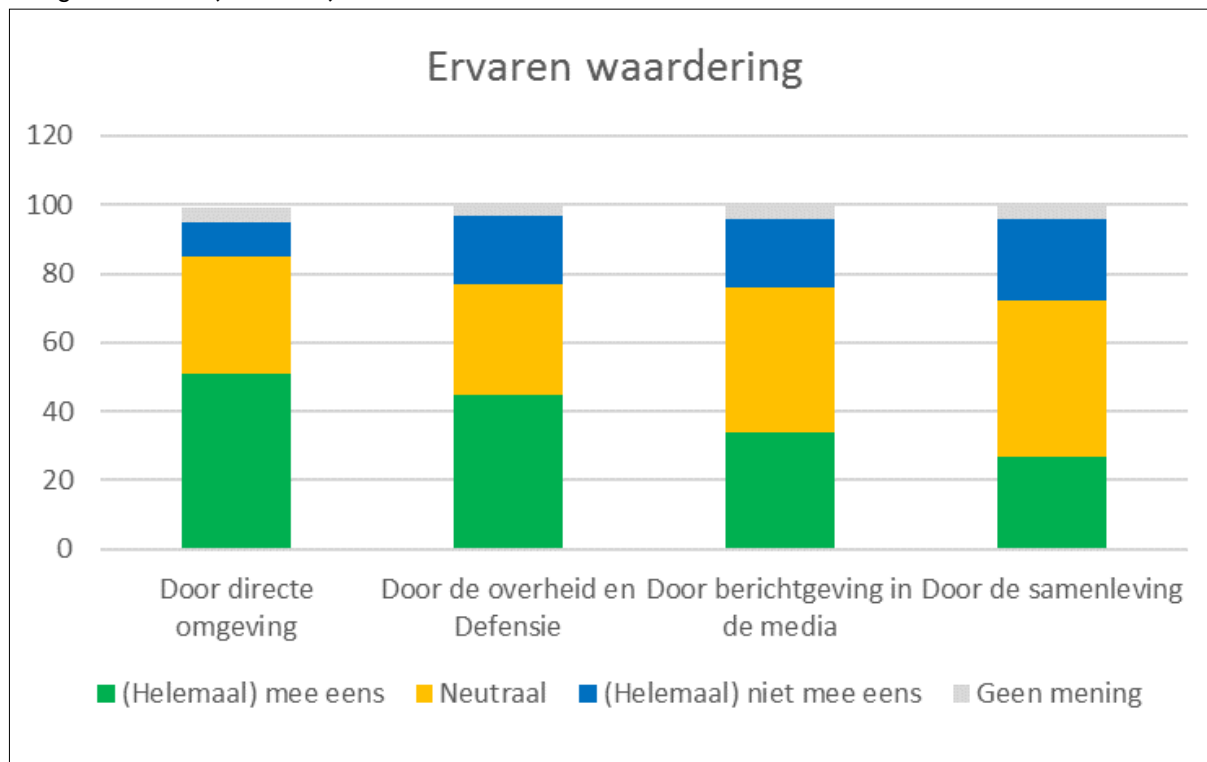
Voor het onderzoek Kerngegevens Veteranen is jaarlijks een steekproef getrokken uit het EXACT-bestand met veteranenpashouders van het Veteraneninstituut. De populatie waarop het onderzoek zich richtte bestond uit postactieve⁷ veteranen die in Nederland woonachtig waren en die niet ouder waren dan 75 jaar (behalve in 2014 toen de leeftijdsgrens 90 jaar was). Elk jaar werd een specifiek thema onderzocht, in aanvulling op de vaste set van vragen over erkenning, waardering, ervaringen met de dienstverlening aan veteranen en gevolgen van de uitzending voor de veteraan. Afhankelijk van het thema werd steeds bepaald hoe de steekproef moest worden samengesteld. De onderzoeksresultaten zijn jaarlijks gepubliceerd.

Wat hebben we geleerd?

Elk jaar (vanaf 2015) is gevraagd in hoeverre veteranen zich gewaardeerd voelen door de directe omgeving, door overheid en Defensie, door de berichtgeving in de media en door de samenleving. De helft van de veteranen voelt zich gewaardeerd als veteraan door zijn directe omgeving. Iets minder dan de helft voelt zich gewaardeerd door de overheid en Defensie. Ongeveer een derde van de veteranen voelt zich gewaardeerd door de berichtgeving in de media en iets meer dan een kwart door de samenleving.

⁷ Sinds 2014, toen ook militairen met uitzendervaring die nog in dienst waren de veteranenstatus kregen, maken we onderscheid tussen veteranen in werkelijke dienst en postactieve veteranen. De laatste zijn geen militair meer en hebben in de regel de krijgsmacht verlaten.

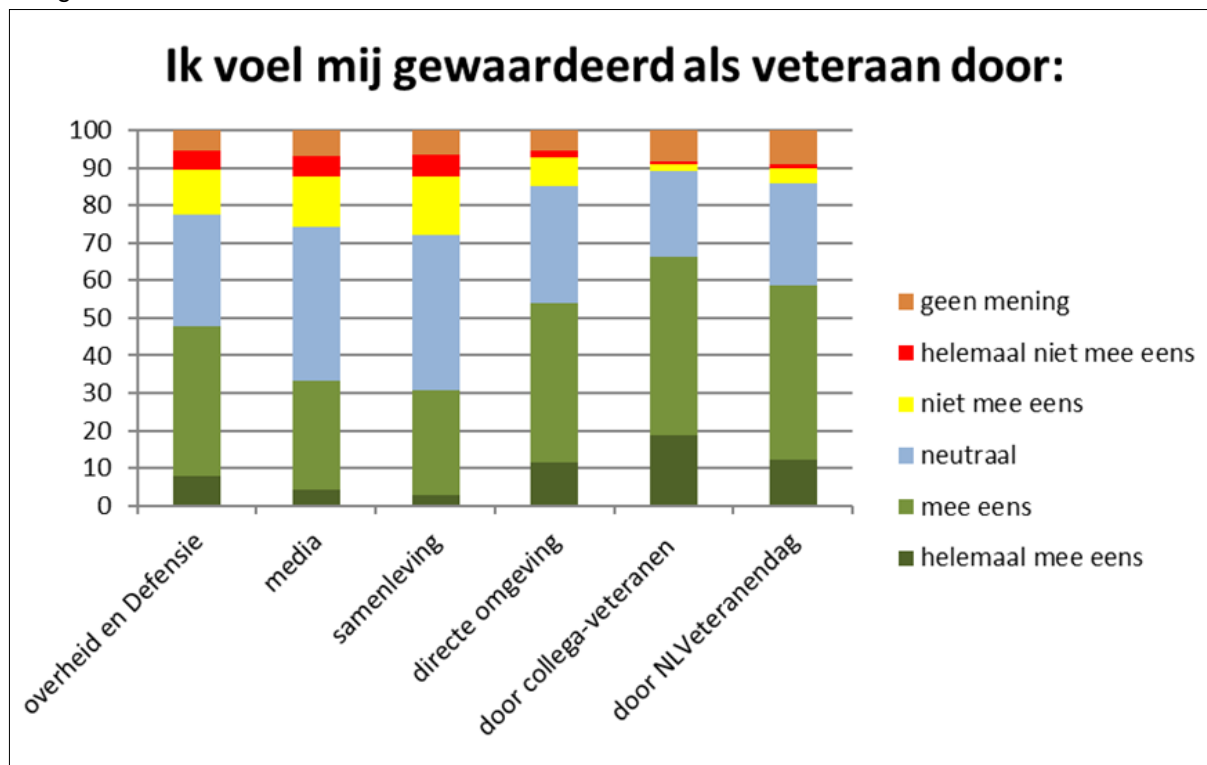
► **Figuur 1: N=3121 (2015-2018)**

10

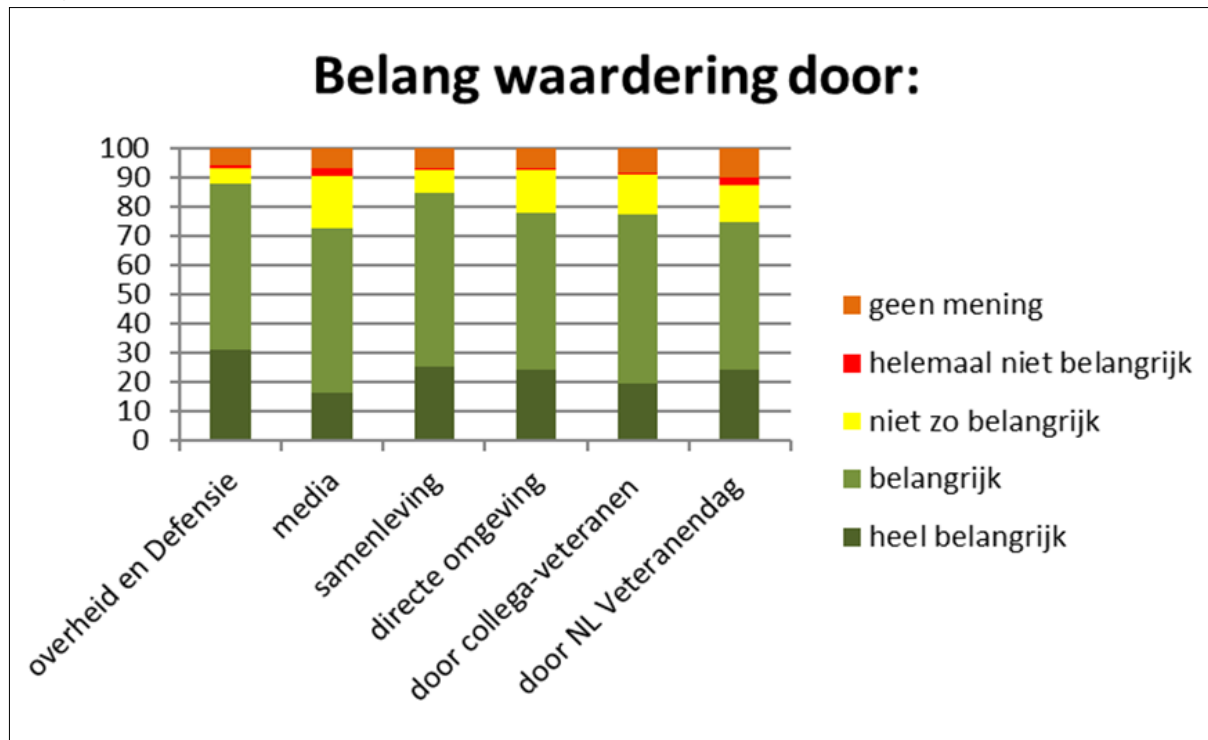
In 2017 is in het onderzoek iets uitgebreider ingegaan op de ervaren waardering. Er is toen ook gevraagd naar de ervaren waardering door collega's en in hoeverre de Nederlandse Veteranendag bijdraagt aan hun gevoel van waardering. Die laatste twee scores, samen met directe omgeving, het hoogst.

► **Figuur 2: N=554**

In dat jaar is ook gevraagd in hoeverre zij het van belang vinden dat de verschillende actoren hen waarderen. Onderstaande grafiek laat zien dat veteranen de waardering van alle actoren belangrijk vinden. De waardering in de media wordt het minst belangrijk gevonden, die van overheid en defensie het belangrijkste.

► **Figuur 3: N=554**

Bij een vergelijking van bovenstaande grafieken valt op dat er een behoorlijke discrepantie is tussen de ervaren waardering en het belang dat veteranen eraan hechten. Bijna iedereen vindt het van belang, maar verhoudingsgewijs zijn veel veteranen neutraal in hun oordeel over of zij wel of geen waardering ervaren. Als de waardering er al is, dan lijkt die hen niet (altijd) te bereiken.

Vragen voor toekomstig onderzoek

Met de resultaten van het onderzoek Kerngegevens Veteranen kunnen we geen antwoord geven op de vraag hoe we dit verschil kunnen verklaren. We hebben hierin immer niet uitgevraagd wat veteranen verstaan onder de waardering door de samenleving of Defensie en de overheid. We weten op grond van dit onderzoek ook niet welke veteranen wel waardering ervaren en welke veteranen niet. Ook is niet duidelijk of dat gevoel van waardering door de tijd heen verandert bij veteranen en of er dan ook een verschuiving plaatsvindt in door wie zij zich gewaardeerd voelen. Kortom we weten dat veteranen waardering van belang vinden en dat zij die in mindere mate ervaren, maar op basis van Kerngegevens kunnen we hiervoor geen verklaringen geven. Genoeg redenen om verder onderzoek te doen op het gebied van erkenning en waardering.

Meer lezen?

Duel, J., & De Reuver, Y. (2014). *Kerngegevens Veteranen 2014*. Doorn: Veteraneninstituut.

Dirksen, M. (2015). *Kerngegevens Veteranen 2015*. Doorn: Veteraneninstituut.

Duel, J., & Dirksen, M. (2016). *Kerngegevens Veteranen 2016*. Doorn: Veteraneninstituut.

Veteraneninstituut. (2017). *Kerngegevens Veteranen 2017*. Doorn: Veteraneninstituut

Cozzi, J., Dirksen, M., & Duel, J. (2018). *Kerngegevens Veteranen 2018*. Doorn: Veteraneninstituut.

Zie: <https://www.nlveteraneninstituut.nl/publicaties/kerngegevens-veteranen/>

1.2 Veteranenmonitor

Het driejaarlijkse onderzoek ‘De Veteranenmonitor’ van het Nederlands Veteraneninstituut⁹ geeft inzicht in de uitzendervaringen van veteranen, de invloed van die ervaringen op hun leven en de wensen en behoeften die daaruit voortvloeien.

Onderzoek

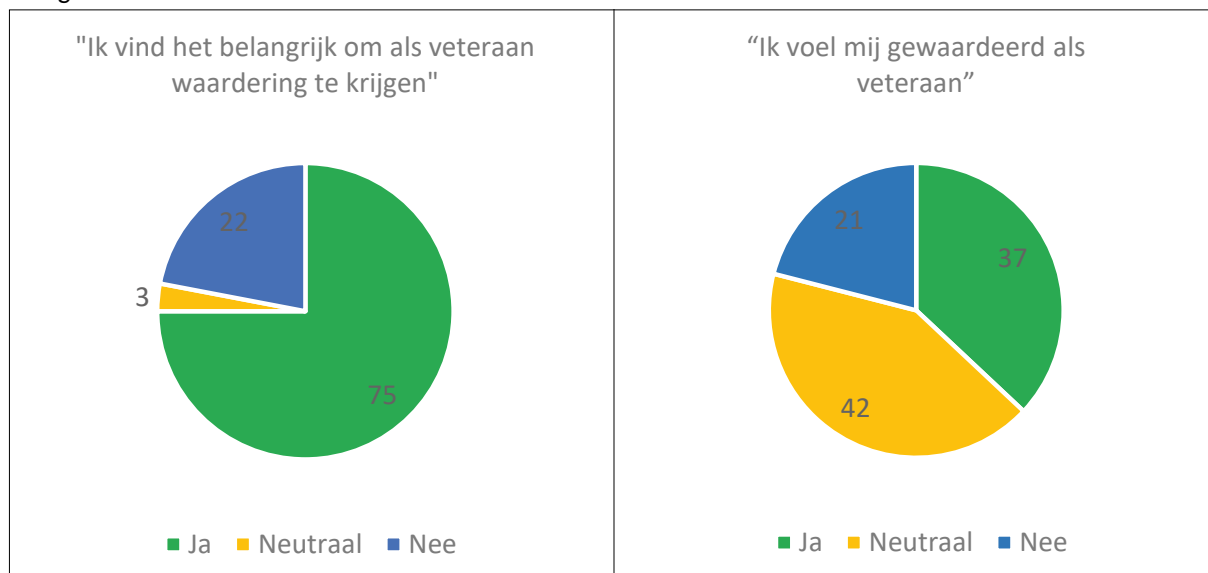
De Veteranenmonitor is via een online vragenlijst afgenomen in september en oktober 2021. Aan het onderzoek hebben 1.119 veteranen deelgenomen (26% respons). De resultaten zijn gebaseerd op 1.068 veteranen die voldoende vragen hebben ingevuld. De antwoorden zijn gewogen, zodat ze representatief zijn voor alle veteranenpashouders die in Nederland wonen en die niet ouder zijn dan 75 jaar. Een deel van de respondenten neemt naar verwachting in 2024 opnieuw deel aan het onderzoek. Hierdoor krijgen wij inzicht in mogelijke ontwikkelingen door de tijd heen op de thema's die we met de Veteranenmonitor uitvragen.

Wat hebben we geleerd?

In het algemeen zegt een ruime meerderheid van de veteranen waardering voor veteranen belangrijk te vinden (zo'n driekwart in 2021), terwijl een veel kleiner deel aangeeft die waardering ook te ervaren (zie onderstaande figuren, bron Veteranenmonitor 2021).

12

► **Figuur 4**

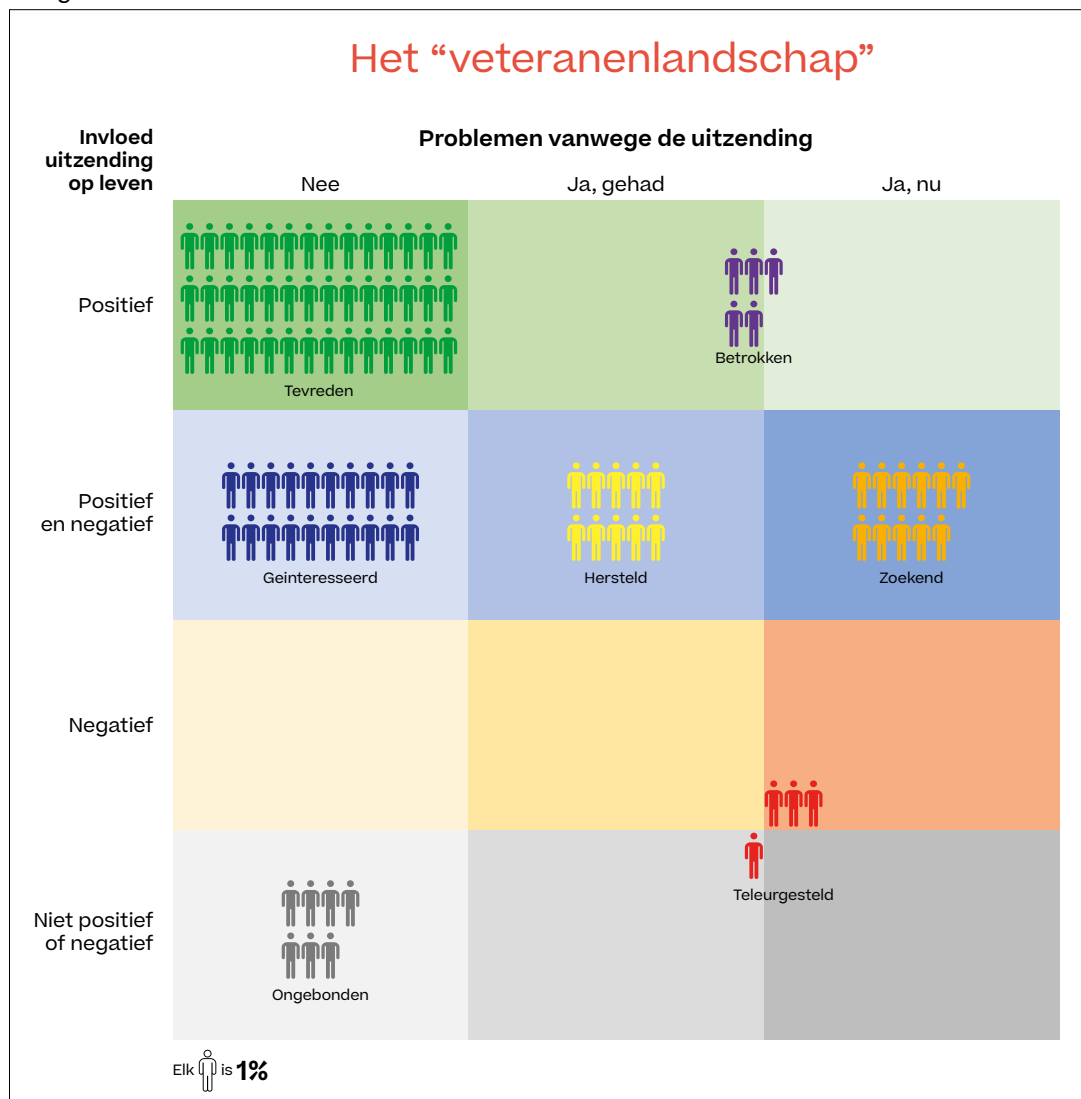
Deze discrepantie was ook al zichtbaar in de resultaten van het onderzoek Kerngegevens (2014-2018). Door twee open vragen te stellen hebben we geprobeerd meer inzicht te krijgen in wat wel en niet bijdraagt aan het gevoel van waardering. Ook hebben we gevraagd wat zou kunnen bijdragen aan het gevoel dat men zich meer gewaardeerd voelt. Ondanks de antwoorden op deze vragen hebben we nog

⁹ Met ingang van 1 januari 2021 is het Veteraneninstituut samen met (delen van) vijf andere organisaties die een rol speelden bij het uitvoeren van het veteranenbeleid opgegaan in het Nederlands Veteraneninstituut.

steeds niet scherp welke vorm van waardering nu het verschil kan maken voor veteranen en hoe we het gat tussen ervaren waardering en het belang daarvan kunnen dichten.

We hebben wel iets anders gevonden met de Veteranenmonitor. In de monitor hebben we het beeld van dé veteraan losgelaten en zijn we aan de hand van een aantal uit de resultaten voortvloeiende kenmerken op zoek gegaan naar een meer gedifferentieerd beeld van de veteranenpopulatie. Dat heeft geresulteerd in het onderscheiden van zeven groepen veteranen: ‘het veteranenlandschap’ (zie figuur). Deze differentiatie helpt om veteranen beter te begrijpen. We kunnen nu bijvoorbeeld ook kijken of er verschil zit in de mate waarin de verschillende groepen veteranen waardering ervaren en of die groepen ook (gedeeltelijk) verschillende behoeften op het gebied van waardering hebben.

► **Figuur 5**

Vragen voor toekomstig onderzoek

Nadere analyse van de data uit de Veteranenmonitor laat zien dat de ervaren waardering inderdaad verschilt per groep. Wat daarbij opvalt is dat de groep veteranen waarbij het welzijn hoog is (tevreden veteranen), bijna 50% waardering ervaart en de groep met het laagste welzijn (teleurgestelde veteranen) het minst waardering ervaart (18%). Dit roept weer nieuwe vragen op. Verhoogt ervaren waardering het welzijn of staat iemand met wie het al goed gaat meer open voor waardering? Heeft waardering die je aan de ene groep geeft hetzelfde effect als waardering die je aan een andere groep geeft? Is er binnen elke groep dezelfde behoefte aan waardering en waar hebben we het eigenlijk over als we over waardering

spreeken? We zijn een stap dichterbij het begrijpen dat er veteranen zijn met andere behoeften, ook op het gebied van waardering. Maar er zijn nieuwe vragen bijgekomen. Daarom hebben we besloten als aanvulling op de monitor een kwalitatief onderzoek te doen in een poging om een aantal van die vragen te beantwoorden.

Meer lezen?

Duel, J. ; Dirksen, M. & Reijnen, A. (2022). *De Veteranenmonitor 2021: ervaringen, behoeften en wensen van veteranen*. Doorn: Nederlands Veteraneninstituut.

<https://www.nlveteraneninstituut.nl/publicaties/veteranenmonitor>.

1.3 Kwalitatieve aanvulling op de Veteranenmonitor: wat betekent erkenning en waardering voor veteranen zelf?

Uit de onderzoeken Kerngegevens (2a.) en de Veteranenmonitor (2b.) blijkt het hoge percentage veteranen dat zegt erkenning en waardering belangrijk te vinden. Veteranen die deelnamen aan de Veteranenmonitor hadden uiteenlopende ideeën over wat waardering inhoudt en waardoor hun gevoel van waardering kan worden beïnvloed.

Onderzoek

Om die ideeën uit te diepen en een duidelijker beeld te krijgen van waar wat betreft het uitdragen en stimuleren van waardering voor het NLVi prioriteit zou kunnen liggen hebben we focusgroepen georganiseerd. De deelnemers van de focusgroepen zijn veteranen die in de Veteranenmonitor hebben aangegeven dat ze benaderd mogen worden voor vervolgonderzoek. De focusgroepen waren ingedeeld op basis van de zeven groepen in het veteranenlandschap uit de Veteranenmonitor (Duel et al., 2021, p 16). Dat is gedaan om te onderzoeken of verschillende groepen veteranen ook verschillende behoeften hebben op het gebied van erkenning en waardering. De deelnemers aan deze groep zijn geselecteerd op het al dan niet (meer) ervaren van problemen naar aanleiding van de uitzending. Volgens de theorie zou het geven van erkenning en waardering het welzijn van de groep aan wie erkenning wordt gegeven moeten bevorderen. Van de zeven onderscheiden groepen in de veteranenmonitor ervaren inderdaad de meeste veteranen waardering in de groep met een hoog welzijn (56%) en in de groep met het laagste welzijn ervaren relatief gezien de minste veteranen waardering (18%).

De focusgroepen duurden ieder ongeveer drie uur. Elke groep bestond uit zes tot acht personen. In elk gesprek kwamen de volgende vragen aan bod:

- Wat betekent erkenning en waardering voor jou als de veteraan?
- Van wie/hoe/wanneer wil jij als veteraan erkenning en waardering?
- Hoe kan het Nederlands Veteraneninstituut ervoor zorgen dat meer veteranen zich erkend en gewaardeerd voelen?

Wat hebben we ervan geleerd?

Erkenning en waardering was voor alle drie de groepen gelinkt aan oprechtheid en persoonlijke aanpak. Gewaardeerd worden als onderdeel van het grotere geheel alleen is niet genoeg, men moet gewaardeerd worden als een persoon die een bijdrage levert. De aandacht voor het thuisfront voor, tijdens en na de missie wordt bijvoorbeeld door de deelnemende veteranen inderdaad in verband gebracht met erkenning en waardering, wat laat zien dat er behoefte is aan waardering van de militair als mens, die niet in zijn eentje functioneert maar leunt op het thuisfront. Het menselijke, persoonlijke aspect in erkenning is dus zeer belangrijk, wat suggereert dat de eerste dimensie van sociale erkenning, warmte, in het tegemoetkomen van wensen en behoeften van veteranen niet vergeten dient te worden.

Formeel beleid voor een groep van meer dan 100.000 mensen is per definitie niet persoonsgericht. Daardoor kunnen initiatieven die voortkomen uit dit beleid door veteranen als een 'moetje' ervaren worden en niet als oprechte uiting van erkenning en waardering. Tegelijkertijd is het van belang dat het beleid er is, want door geformaliseerde uitingen van het beleid kan de warme belangstelling van het publiek wel ervaren worden. Om een voorbeeld te noemen: de groep met aan de uitzending gerelateerde problemen uit kritiek op de Nederlandse Veteranendag omdat deze te formeel zou zijn, maar ervaart tijdens het defilé wel warme en oprechte belangstelling van het publiek.

Voor alle drie de groepen geldt dat kritische publieke debatten over missies, het publiekelijk in twijfel trekken of veteranen als militair wel het juiste hebben gedaan of dat hen iets verweten kan worden, het gevoel erkend te worden ondermijnen. Wel wordt dit nadrukkelijker als pijnlijk ervaren wanneer men problemen heeft (gehad) naar aanleiding van de uitzending.

De groepen verschillen vooral in van wie zij erkenning en waardering willen. Degenen die geen problemen (meer) ervaren vanwege de uitzending, lijken erkenning en waardering dicht bij huis – naasten, lokale overheid - te zoeken dan degenen die wel met problemen kampen – die kijken meer naar de Nederlandse staat. Zij voelen zich, zo blijkt uit dit onderzoek, vaker 'gebruikt' als instrument door Defensie en de staat

en veelal niet (genoeg) gezien als mens, met name wanneer zij hulp zochten. Ze verlangen een meer persoonlijke en minder bureaucratische aanpak, en doordat zij hiervoor naar de abstracte actor van de staat kijken, lijkt in dat verlangen een zekere frustratie besloten te liggen.

16

Samenvattend blijkt dat erkenning en waardering een subjectieve ervaring is, wat de deelnemende veteranen zelf ook aangeven. Wat als een paal boven water staat, is dat kritiek op missies en rechtszaken over wat er tijdens een missie is gebeurd het gevoel erkend en gewaardeerd te worden ernstig ondermijnt. Op deze momenten kunnen de staat, Defensie en het Nederlands Veteraneninstituut van toegevoegde waarde zijn door een luisterend oor te bieden voor veteranen, ze te steunen en waar mogelijk medeleven te tonen, ook zonder daarbij een standpunt in te nemen.

Vragen voor toekomstig onderzoek

- De inzichten in de relatie tussen welzijn en het ervaren van erkenning en waardering kunnen verder verdiept worden. Een vraag die daarbij gesteld kan worden, is bijvoorbeeld: verhoogt het ervaren van erkenning het welzijn of staan mensen die een betere kwaliteit van leven ervaren meer open voor erkenning?
- In hoeverre is de manier waarop men terugkijkt op de uitzending en het eigen handelen gerelateerd aan het ervaren van erkenning en waardering? Leidt het ervaren gebrek aan publieke erkenning tot een mindere waardering van de eigen inzet? En staat iemand wel open voor waardering voor prestaties als iemand de eigen prestaties eigenlijk geen waardering waard vindt? Welke rol spelen zaken als zingeving rond de missie, en met voldoening terugkijken op het ervaren van erkenning en waardering?
- Het blijkt dat stroperige, bureaucratische processen als men hulp of vergoeding zoekt het gevoel erkend en gewaardeerd te worden geen goed doen. Welke aspecten zijn in dit proces vooral van belang? Hoe kijken degenen die deze processen ontwerpen en uitvoeren hier tegenaan? Wat voor mensbeeld staat centraal bij het uitvoeren van het veteranenbeleid?
- Als missies na jaren onder een maatschappelijk vergrootglas komen te liggen en veteranen voelen zich bekritiseerd of aangevallen, hoe kan er dan door bijvoorbeeld het Nederlands Veteraneninstituut en/of Defensie het beste gereageerd worden, zodat veteranen zich gesteund en gezien voelen? Wat voor interventies hebben dan het meest effect?
- Wat kunnen veteranen zelf doen om de kloof tussen de maatschappelijke beleving van de missies en die van henzelf te dichten? Wat kan hen helpen om makkelijker over de missie te praten en/of zich

minder persoonlijk te laten raken door kritiek op de missie zonder zich geheel terug te trekken uit de interactie over de missie?

Meer lezen?

De Reuver, Y. & Dirksen, M. (2023). Wat is erkenning en waardering voor veteranen zelf? Doorn: Veteraneninstituut. Veteranenmonitor – Nederlands Veteraneninstituut (nlveteraneninstituut.nl)

1.4 Erkenning en waardering, zoals ervaren door veteranen van drie missies uit verschillende tijdsperiodes.

Inleiding

In de afgelopen jaren is er onderzoek gedaan naar de gezondheid en het welzijn van drie specifieke groepen veteranen. Het betrof allereerst de veteranen die hebben deelgenomen aan de United Nations Interim Force In Lebanon (UNIFIL; 1979-1985). De tweede groep veteranen betrof de leden van Dutch Battalion III die als onderdeel van de United Nations Protection Force waren uitgezonden naar Bosnië, grotendeels naar enclave Srebrenica (UNPROFOR, Dutchbat III; 1995). De derde groep betrof veteranen die van de International Security and Assistance Force in Afghanistan (ISAF; 2002-2014). Voor elk onderzoek was een specifieke aanleiding.⁹ In de onderzoeken kwam ook – in meer of mindere mate – het thema erkenning en waardering aan bod. Tabel 1 bevat enkele gegevens van de deelnemers aan de onderzoeken.

Het doel van deze paragraaf is om te laten zien in hoeverre veteranen van die drie missies zich erkend en gewaardeerd voelen. Daartoe zullen we per missie een korte inleiding geven op de missie en vervolgens ingaan op het thema erkenning en waardering. We sluiten af met een korte nabeschuiving.

18

► Tabel 1. Enkele gegevens van de deelnemers aan de vragenlijstonderzoeken.

	Libanon	Srebrenica	Afghanistan
Uitgenodigd	1.500 postactieve Libanonveteranen; leeftijd max 75 jaar	748 Dutchbat III-veteranen ¹⁰	25.348 ISAF-veteranen
Aantal deelnemers (responspercentage)	785 (53%)	430 (56%)	8.676 (34%)
Mannen	99,9%	97%	93%
Gemiddelde leeftijd	61	51	Circa 45
Actief dienend/postactief	100% postactief	Zowel actief dienend als postactief	59% actief;
41% postactief			

UNIFIL-veteranen (1979-1985)

Nederland nam van 1979-1985 deel aan de UNIFIL-missie in Zuid-Libanon. In 1978 was Israël dat gebied binnengevallen om aanslagen van Palestijnse groeperingen op Israëliësch grondgebied te stoppen. De taak van de vredesmacht was om de terugtocht van Israëliëse troepen te controleren, de rust en orde te handhaven en de Libanese regering te helpen bij het herstel van het gezag. In de praktijk bleek dat

⁹ Zie de rapporten voor de achtergrond van elk onderzoek. Duell, J., & Reijnen, A. (2022). Veertig jaar later. De invloed van de uitzending op het leven van Libanonveteranen. Nederlands Veteraneninstituut. Olf, M., Raaijmakers, I., Te Brake, H., Haagen, J., Mooren, T., Nauta, B., ... Van Voorthuizen, M. (2020). Focus op Dutchbat III. Onderzoek naar het welzijn van Dutchbat III-veteranen en de behoefte aan zorg, erkenning en waardering. ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum. Wester, S.C.M., & Snel, B.E.D. (2019). Welzijn en zorgbehoefte van ISAF-veteranen. Onderzoek ISAF-veteranen 2019. Ministerie van Defensie, Trends, Onderzoek en Statistiek.

¹⁰ Voor het onderzoek zijn 748 Dutchbat III-veteranen benaderd van wie het adres bekend was bij Defensie en 15 veteranen die woonachtig waren in het buitenland en die zichzelf aangemeld hebben bij de onderzoekers.

in het gebied verschillende strijdende partijen actief bleven, waarbij ook UNIFIL-militairen regelmatig doelwit waren. Nederland droeg in de jaren 1979-1985 bij met in totaal 9.000 militairen in, overwegend dienstplichtigen. De Nederlandse blauwhelmen dienden doorgaans vier of zes maanden in Zuid-Libanon.

De inzet van de blauwhelmen (VN-vredesmacht) onder uitdagende omstandigheden bleef niet zonder bijzondere blijken van waardering. Al in 1983 reikte de toenmalige Bevelhebber der Landstrijdkrachten de hoogste militaire onderscheiding voor een eenheid uit aan het infanteriebataljon waarmee de missie werd gevuld. De reden daarvoor klonk als volgt: “Van 10 maart 1979 tot 20 oktober 1983, deel uitmakend van UNIFIL, onder zeer moeilijke en gevaarlijke omstandigheden, op voortreffelijke wijze een bijdrage geleverd aan de handhaving van vrede en veiligheid in Libanon”. Een tweede blijk van waardering volgde uit de Nobelprijs voor de Vrede die in 1988 werd toegekend aan de dertien vredesmachten die in de periode 1948-1988 een vredesoperatie uitvoerden. Als erkenning daarvan heeft de minister van Defensie een Draaginsigne Nobelprijs VN-militairen toegekend aan de Nederlandse militairen die hebben deelgenomen aan één of meer missies aan welke de Nobelprijs is toegekend, waaronder UNIFIL.

Uit het onderzoek, dat grofweg veertig jaar na de missie werd uitgevoerd, blijkt dat ongeveer driekwart van de UNIFIL-veteranen (73%) het belangrijk vindt om waardering te krijgen als veteraan. Eén op de twintig (5%) vindt het niet belangrijk en de overige veteranen zijn neutraal (21%) of hebben geen mening (2%). Ongeveer de helft van de veteranen (48%) voelt zich over het algemeen gewaardeerd als veteraan. Voor 16% geldt dat ze zich niet gewaardeerd voelen, 32% is neutraal en 2% heeft geen mening.

Eén van de onderwerpen in het Libanononderzoek was hoe de veteranen hun vertrek uit dienst hadden ervaren.¹¹ Het overgrote deel van de deelnemers aan UNIFIL was dienstplichtig en voor hen viel het eind van de uitzending ook min of meer samen met het eind van hun dienstdaag. Voor bijna de helft van de Libanonveteranen bleek de overgang naar de burgermaatschappij niet makkelijk. Een veelgenoemd thema onder degenen die een moeilijke transitie hebben gehad, raakt het gebrek aan erkenning en waardering vanuit de directe omgeving en de samenleving. Gevoelens van onbegrip, de beeldvorming binnen de samenleving dat veteranen “op vakantie” waren geweest en het gevoel dat men zijn verhaal niet kwijt kon, speelden daarin mee. Veruit het meest genoemde thema betreft echter het gebrek aan begeleiding en nazorg vanuit Defensie. Een fors deel van de veteranen voelde zich in de steek gelaten. Nog altijd voelt ongeveer één op de vijf Libanonveteranen (22%) zich niet op z'n plek in de burgermaatschappij.

Het thema erkenning en waardering komt ook terug onder de UNIFIL-veteranen die problemen hebben vanwege de uitzending (25%) of die dergelijke problemen hebben gehad (14%). Onder de veteranen die problemen hebben vanwege de uitzending bevinden zich verhoudingsgewijs veel meer veteranen die zich niet gewaardeerd voelen dan onder de overige veteranen. Onder de veteranen die problemen hebben (gehad) en die oplossingen aandragen die in hun ogen nodig zijn om de problemen op te lossen, is een relatief groot aantal veteranen dat aangeeft geholpen te zijn met meer erkenning, begrip, gehoord worden en excuses vanuit de politiek. Een bijzondere vorm van erkenning is het Draaginsigne Gewonden. Veteranen die tijdens de uitzending fysiek of psychisch gewond zijn geraakt, kunnen in aanmerking komen voor toekenning van dit insigne. Van de 785 respondenten in dit onderzoek is het gewondeninsigne aan maar liefst 260 Libanonveteranen uitgereikt.

Aan het eind van het onderzoek konden de veteranen nog aspecten noemen die voor hen van belang waren. Uit de antwoorden blijkt de nodige onvrede over het gebrek aan nazorg na afloop van de missie en het gebrek aan erkenning en waardering voor Libanonveteranen. Een deel van de veteranen is teleurgesteld in Defensie en men voelt zich niet (voldoende) gehoord en gezien. Voor veel Libanonveteranen is de uitzending een belangrijke periode in hun leven geweest. Het belangrijkste thema dat uit hun tips naar voren komt, is ‘aandacht’ voor Libanonveteranen.

Dutchbat III en Srebrenica (1995)

Sinds 1991 woedde er een burgeroorlog in voormalig Joegoslavië. In reactie daarop ontplooidde de internationale gemeenschap onder andere vanaf 1992 de vredesmacht UNPROFOR in het gebied. De missie startte met als taak om escalatie van de oorlog te voorkomen, de rust in bepaalde regio's

¹¹ De doelgroep voor dit onderzoek betrof Libanonveteranen die inmiddels de dienst hebben verlaten. Alle deelnemers aan het onderzoek waren dus postactieve veteranen.

te bewaren en voorwaarden te scheppen voor een duurzame vrede. In een later stadium beveiligde UNPROFOR ook door Bosnische moslims bewoonde enclaves (veilige gebieden) in Bosnië en Herzegovina. Nederland droeg met verschillende eenheden bij aan UNPROFOR. Voor het beveiligen van de enclave Srebrenica droeg Nederland bij met een versterkt luchtmobiel infanteriebataljon (Dutchbat; circa 850 militairen). Op 11 juni 1995 veroverden Bosnisch-Servische troepen de enclave Srebrenica op het onderbemande en bij gebrek aan internationale steun vrij machteloze Dutchbat. Vervolgens deporteerden de Bosnisch-Serviërs de vrouwen en kinderen en doodden en vermoordden meer dan 8.000 jongens en mannen uit de enclave.

De val van Srebrenica kende – zeker ook vanwege de genocide die erop volgde – een lange nasleep waarin vooral de vraag centraal stond wie verantwoordelijk was voor de val. Een uitgebreid onderzoek van het Nederlands Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD, 2002) leidde tot het aftreden van het kabinet die de Nederlandse regering wel verantwoordelijk, maar niet schuldig achtte aan de val van de enclave. Aansluitend werd een parlementaire enquête uitgevoerd. De enquêtecommissie concludeerde in 2003 dat Nederland een “geheel eigen verantwoordelijkheid” heeft gehad in het drama rond de val van Srebrenica. De schuld van de massamoord lag volgens de enquêtecommissie bij de Bosnische Serviërs. In 2016 publiceerde het NIOD de resultaten van een aanvullend onderzoek dat geen nieuwe feiten aan het licht bracht.

De gebeurtenissen rondom de val van de enclave en de nasleep ervan zijn van grote invloed geweest op het gevoel van erkenning en waardering bij een groot deel van de Dutchbat III-veteranen. Een belangrijke factor daarbij betrof de jarenlange kritiek in de media op de rol van Dutchbat rond de val van de enclave die het ongenueanceerde beeld opleverde dat Dutchbat vrijwel niets had gedaan om de val te voorkomen, dat ze had meegewerkt aan de deportatie en dat de massamoord onder de ogen van Dutchbat was uitgevoerd. Dat de hiervoor genoemde onderzoeken (NIOD en parlementaire enquête) Dutchbat concludeerden dat een belangrijk deel van de kritiek op Dutchbat niet terecht was, kon deze negatieve beeldvorming slechts gedeeltelijk ombuigen. Wel ontstond na verloop van jaren meer begrip voor de onmogelijke positie waarin Dutchbat in 1995 verkeerde, mede vanwege het vrijwel geheel uitblijven van door Dutchbat herhaaldelijk aangevraagde luchtsteun.

20

In 2006 kregen Dutchbat III-veteranen het Draaginsigne Dutchbat III uitgereikt door de minister van Defensie. Het insigne was een maatregel die deel uitmaakte van een publieke rehabilitatie van Dutchbat III-veteranen die in moeilijke omstandigheden naar eer en geweten hebben gefunctioneerd en – goeddeels ten onrechte - gedurende langere tijd in een negatief daglicht zijn gesteld. In 2015 heeft een grote vertegenwoordiging van Dutchbat III-veteranen in een gesprek met de minister-president en de minister van Defensie haar grieven geuit omtrent de nazorg, erkenning en waardering voor Dutchbat III-veteranen en hun thuisfront. In haar toespraak tijdens de Nederlandse Veteranendag in 2016 zei de minister van Defensie onder meer het volgende: “Terwijl andere landen weigerden, besloot Nederland te gaan. En Dutchbat ging, zonder adequaat te zijn voorbereid, met onvoldoende middelen en capaciteiten, een zwakke informatiepositie, om vrede te handhaven waar geen vrede was. Een opdracht die reeds op voorhand onuitvoerbaar was.”

Het onderzoek “Focus op Dutchbat III” volgde uit het gesprek dat de Dutbatters in 2015 hadden gehad met de minister-president en minister van Defensie. Het onderzoek dat 25 jaar na de missie werd uitgevoerd, maakt op verschillende thema's een vergelijking met veteranen van andere missies.¹² Uit het onderzoek blijkt dat verhoudingsgewijs meer Dutchbat III-veteranen na terugkeer van de missie een kritisch ontvangst kregen vanuit hun omgeving (niet-naasten) dan veteranen van andere missies. Voor 18% van de Dutchbat III-veteranen waren de reacties vanuit hun omgeving (vrijwel) altijd tot meestal positief, terwijl

¹² Het onderzoek ‘Focus op Dutchbat III’ gaat ook uitgebreid in op de ervaringen van het thuisfront. In deze beschouwing beperken we ons tot de ervaringen van de veteranen.

dit voor 69% van de overige veteranen geldt. Voor 37% van de Dutchbat III-veteranen waren deze reacties (vrijwel) altijd tot meestal negatief, terwijl dit voor 3% van de overige veteranen geldt.

Uit het onderzoek komt naar voren dat veruit de meeste Dutchbat III-veteranen het belangrijk vinden om als veteraan gewaardeerd te worden. De meeste veteranen hechten belang aan waardering vanuit de directe omgeving, gevolgd door de overheid en Defensie, de berichtgeving in de media, de samenleving en collega-veteranen. De Dutchbatters voelen zich echter minder gewaardeerd dan veteranen van andere missies; dat geldt voor elke actor (collega, omgeving, samenleving, ...) waarvan veteranen erkenning en waardering zouden kunnen krijgen (zie tabel 2). Met name het gebrek aan waardering vanuit de samenleving, de overheid en Defensie en de media dat Dutchbat III-veteranen ervaren, valt op. Wat de media betreft, blijkt uit het onderzoek dat zes op de tien Dutchbat III-veteranen de berichtgeving over Dutchbat nauwlettend in de gaten houdt. Bijna acht op de tien veteranen vindt dat de media overwegend een negatief beeld van Dutchbat III-veteranen heeft geschetst, waarbij driekwart van de veteranen vindt dat dit een beeld is van 'dader' of 'schuldige'.

► Tabel 2. Ervaren waardering door veteranen vanuit verschillende bronnen.

Ik voel mij als veteraan gewaardeerd door ...	Dutchbat III-veteranen		Veteranen van overige missies	
	(Helemaal) mee eens	(Helemaal) mee oneens	(Helemaal) mee eens	(Helemaal) mee oneens
	%	%	%	%
collega veteranen	68	6	66	2
mijn directe omgeving	69	10	50	8
de samenleving	16	50	32	17
de overheid en Defensie	15	62	51	14
de berichtgeving in de media	2	84	35	15

Bron. Olff e.a. (2020).

Ook hebben de onderzoekers in kaart gebracht hoe verschillende gebeurtenissen en initiatieven van de overheid en Defensie de ervaren erkenning en waardering van Dutchbat III-veteranen hebben beïnvloed (zie tabel 3). Voor vrijwel alle gebeurtenissen en initiatieven blijkt dat er binnen de groep Dutchbat III-veteranen verschillend wordt gedacht. Een uitzondering is het draaginsigne DBIII waarover de meeste veteranen (zeer) positief zijn.

Terugkeerreis Dutchbat III-veteranen in 2023 (NLVI)

► **Tabel 3. Invloed van gebeurtenissen en initiatieven op gevoel van erkenning en waardering van Dutchbat III-veteranen.**

Gebeurtenis	Jaar	(Zeer) positief	Zowel positief als negatief	(Zeer) negatief	Geen mening of niet op de hoogte
		%	%	%	%
Publicatie NIOD-rapport	2002	25	37	17	21
Aftreden kabinet	2002	21	34	20	25
Parlementaire enquêtecommissie	2003	20	35	20	25
Draaginsigne Dutchbat III	2006	63	20	6	11
Gesprek minister-president en minister van Defensie met Dutchbat III-veteranen	2015	33	25	16	26
Toespraak minister van Defensie op Veteranendag "een opdracht die op voorhand onuitvoerbaar was"	2016	35	22	10	33

Bron. Oloff e.a. (2020).

Bijna twee op de drie Dutchbat III-veteranen vindt dat er iets gedaan moet worden, zodat ze zich meer erkend en gewaardeerd voelen. Hiermee wijken de Dutchbatters sterk af van de overige veteranen waarbinnen ongeveer één op de drie die mening is toegedaan. Van de Dutchbat III-veteranen noemt een flink deel financiële compensatie voor de geleden schade een uiting van erkenning en waardering. Ook verandering van de berichtgeving door de media zal volgens een deel van de veteranen bijdragen aan erkenning en waardering. Verder zouden meer openheid over wat er gebeurd is en het toegeven van indertijd gemaakte fouten door de (internationale) politiek bijdragen aan meer erkenning en waardering onder Dutchbatters. Daarnaast vindt een deel van de Dutchbatters dat (meer) zorg en ondersteuning voor veteranen met psychische problemen kan bijdragen aan erkenning en waardering.

Tot slot maakt het onderzoek duidelijk dat ongeveer één op de vier à vijf Dutchbat III-veteranen kampt met een lage(re) kwaliteit van leven en klachten die mogelijk een indicatie zijn voor posttraumatische stressstoornis. Onder deze groep veteranen wordt door een groot deel erkenning en waardering gemist vanuit de overheid en Defensie, de samenleving en de berichtgeving in de media.

Het onderzoek 'Focus op Dutchbat III' werd begeleid door een commissie onder leiding van Hans Borstlap. Deze commissie formuleerde op basis van de onderzoeksbevindingen zeven aanbevelingen die samen met het onderzoeksrapport werden aangeboden aan de minister van Defensie. Er waren aanbevelingen omtrent de rol van regering, parlement en het Ministerie van Defensie in de beeldvorming van missies en veteranen en het borgen van draagvlak voor missies. Ook waren er aanbevelingen over de omgang met veteranen vanuit het Ministerie van Defensie en organisaties betrokken bij de uitvoering van het veteranenbeleid en over de zorg voor veteranen en hun netwerk. Verder werd aanbevolen om voor Dutchbat III-veteranen en hun thuisfront die daaraan behoefte hadden een terugkeerreis te organiseren, faciliteren en financieren. Tot slot formuleerde de commissie een aanbeveling voor een collectief gebaar in de vorm van een duidelijke verklaring van Defensie en de Nederlandse regering dat "tegenmoet moet komen aan het ervaren gebrek aan erkenning en waardering, gelet op de uitzonderlijke omstandigheden waarin het nagenoeg onmogelijke van [de Dutchbat III-veteranen] is gevraagd." Daarnaast – en onlosmakelijk met het collectieve gebaar verbonden – vond de commissie een symbolisch geldbedrag op zijn plaats voor elke Dutchbat III-veteraan of zijn/haar nabestaanden.

De minister van Defensie nam alle aanbevelingen over. Tijdens een bijeenkomst van Dutchbat III-veteranen op de kazerne in Schaarsbergen, 18 juni 2022, heeft de minister-president namens de Nederlandse

regering excuses aangeboden “aan alle vrouwen en mannen van Dutchbat III. Aan jullie en aan de mensen die er vandaag niet bij zijn. Met de grootst mogelijke waardering en respect voor de manier waarop Dutchbat III onder moeilijke omstandigheden steeds heeft geprobeerd het goede te doen, zelfs toen dat eigenlijk niet meer ging”. Ook de minister van Defensie sprak woorden van erkenning en waardering. “Ik kan alleen maar respect en bewondering hebben voor wat jullie deden, om zoveel mogelijk menselijke nood te lenigen onder vreselijke omstandigheden. Daarom reik ik jullie vandaag het Ereteken voor Verdienste in Brons uit. En dat doen we wegens het feit dat Defensie als werkgever tekort is geschoten jegens de veteranen van Dutchbat III, die onvoldoende nazorg hebben gekregen na hun missie waarin 27 jaar geleden het nagenoeg onmogelijke van hen is gevraagd; wetende dat velen vandaag de dag nog te kampen hebben met de gevolgen van deze VN-missie; geeft Defensie met dit Ereteken voor Verdienste in Brons uitdrukking aan de permanente steun aan en verbondenheid met de veteranen van Dutchbat III.” Inmiddels is het symbolische bedrag aan de Dutchbat III-veteranen of hun nabestaanden uitgekeerd en is een start gemaakt met het uitvoeren van terugkeerreizen voor veteranen en hun thuisfront.

ISAF in Afghanistan (2002-2014)

Op 11 september 2001 voerden terroristen aanslagen uit in New York en Washington. Als reactie daarop verklaarden de Verenigde Staten de oorlog aan het terrorisme en activeerde de NAVO artikel 5 van haar verdrag; de aanval op de Verenigde Staten werd gezien als een aanval op alle lidstaten. Het Talibanbewind in Afghanistan bood de terroristische organisatie die betrokken was bij de aanslagen onderdak en weigerde de terroristen aan Amerika uit te leveren. Als reactie daarop startten de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Australië Operatie Enduring Freedom (OEF) om de terroristen te vernietigen en het Talibanbewind te verdrijven. Nadat het bewind ten val was gebracht, werd een nieuwe regering ingesteld en steunde de Verenigde Naties in 2001 de wederopbouw van het land met het instellen van de International Security and Assistance Force (ISAF), een vredesmacht die tot taak kreeg de Afghaanse regering bij te staan bij het handhaven van de openbare orde en bij de wederopbouw. Naast vele andere landen nam ook Nederland deel aan ISAF. In de praktijk bleek in de jaren erna dat in Afghanistan op grote schaal strijdgroepen actief bleven en ISAF vooral een ‘vechtmissie’ moest uitvoeren. In de periode 2002-2014 heeft Nederland diverse eenheden ontplooid binnen Afghanistan als bijdrage aan de ISAF-missie waarvan Task Force Uruzgan en de Air Task Force (beide van 2006-2010) het meest in het oog sprongen. Binnen de Task Force Uruzgan draaiden de activiteiten vooral om het Provincial Reconstruction Team (PRT) voor de wederopbouw en de Battlegroup voor de veiligheid. Uiteindelijk zijn ruim 26.000 Nederlandse militairen ingezet voor ISAF.

Al in 2006 volgde een eerste bijzondere publiek blijk van waardering voor de inzet van de ISAF-militairen toen Elsevier Weekblad de soldaat in Uruzgan uitriep tot Nederlander van het Jaar. Dat ISAF vooral ook een ‘vechtmissie’ was geweest, bleek ook uit het feit dat door de jaren heen aan een groot aantal ISAF-militairen een dapperheidsonderscheiding is toegekend voor hun moedig en beleidvol optreden tegenover de vijand (Bronzen Leeuw, Bronzen Kruis, Vliegerkruis of Kruis van Verdienste). Bovendien zijn drie militairen door het staatshoofd geridderd met de Militaire Willems-Orde (2009, 2014, 2018) voor daden van moed, beleid en trouw tijdens de ISAF-missie en is de Militaire Willems-Orde door de Koning toegekend aan het Korps Commandotroepen (2016). Ook heeft de minister van Defensie aan vele ISAF-militairen een Insigne voor Optreden onder Gevechtsumstandigheden (gevechtsinsigne) toegekend. Tot slot heeft koning Willem-Alexander aan zestien eenheden van de Koninklijke Landmacht, het Korps Mariniers en de Koninklijke Luchtmacht het vaandelopschrift “Afghanistan” toegekend omdat deze eenheden zich in de strijd aldaar hebben onderscheiden (2019).

Uit het onderzoek dat Defensie uitvoerde onder de ISAF-veteranen bleek dat veruit de meeste ISAF-veteranen het belangrijk vinden om waardering te krijgen als ISAF-veteraan. De meeste ISAF-veteranen hechten aan waardering vanuit Defensie, gevolgd door de directe omgeving, de overheid, de samenleving, collega-veteranen en tot slot de berichtgeving in de media. De meeste ISAF-veteranen voelen zich gewaardeerd door hun collega-veteranen (acht op de tien) of mensen uit hun directe omgeving (zeven

op de tien). Over de ervaren waardering vanuit de overheid, samenleving en media zijn ISAF-veteranen minder positief. Ongeveer drie op de tien veteranen voelt zich gewaardeerd door de overheid en bijna vier op de tien niet. Ongeveer twee op de tien voelt zich gewaardeerd door de samenleving en vier op de tien niet. Voor de ervaren waardering vanuit de media geldt min of meer hetzelfde beeld als de samenleving.

Uit de toelichting op hun antwoorden blijkt dat ISAF-veteranen het belangrijk vinden dat er een open en eerlijk verhaal over de missie en hun inzet wordt verteld. Daarmee bedoelen ze dat de missie vooral werd uitgedragen als een opbouwmissie, terwijl een groot deel van de veteranen te maken kreeg met gevechtssituaties. Hieraan gerelateerd is het meest genoemde verbeterpunt voor erkenning en waardering: de wijze waarop het – belangrijk gevonden – gevechtsinsigne wordt toegekend en uitgereikt. Daarnaast blijkt uit de antwoorden die de ISAF-veteranen geven dat de erkenning en waardering ook betrekking zou moeten hebben op de consequenties die de inzet heeft op het privéleven van de veteraan, zoals het mislopen van impactvolle gebeurtenissen thuis.

Nabeschouwing

Uit de drie beschreven onderzoeken blijkt dat de meeste UNIFIL-, Dutchbat III- en ISAF-veteranen het belangrijk vinden om erkenning en waardering te krijgen als veteraan. Met name de directe omgeving en Defensie zijn belangrijke “actoren” waarvan veteranen erkenning en waardering verwachten.

Daarnaast blijkt uit de onderzoeken dat een fors deel van de veteranen uit elke onderzochte missie zich niet erkend en gewaardeerd voelt. De onderzoeken maken niet expliciet duidelijk waarom de veteranen erkenning en waardering belangrijk vinden en wat ze mogelijk missen aan erkenning en waardering. Toch blijkt een specifiek thema bij elke groep wel een rol te spelen dat gerelateerd is aan (gebrek aan) erkenning en waardering: de – in de ogen van de veteraan – onjuiste beeldvorming bij het publiek over wat ze als militair tijdens de missie hebben gedaan. Daarnaast spelen per missie ook andere thema's die (het gebrek aan) erkenning en waardering raken. Voorbeelden zijn het gebrek aan nazorg (UNIFIL-veteranen) of de invloed van deelname aan de missie op het privéleven van de veteraan (ISAF-veteranen).

24

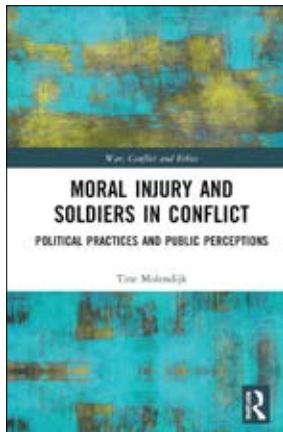
Uit de onderzoeken blijkt ook dat de wens om erkend en gewaardeerd te worden vele tientallen jaren na de missie nog aanwezig kan zijn. Dat geldt ook als gedurende de jaren na de missie vanuit Defensie of derden expliciete uitingen van erkenning en waardering worden gegeven aan veteranen van specifieke missies. Het geven van erkenning en waardering aan veteranen blijft daarmee iets dat voortdurende aandacht blijft vragen van de sociale context rondom de veteraan.

1.5 Moral Injury in Context

Onderzoek

'Moral injury' of 'morele verwonding' verwijst naar de diepe gevoelens van schuld, schaamte, boosheid en/of verraad die mensen kunnen ontwikkelen wanneer hun morele verwachtingen en overtuigingen geweld wordt aangedaan door eigen of andermans handelen. Veel onderzoek naar dit relatief nieuwe begrip richt zich op de diagnose en behandeling van moral injury, maar er is nauwelijks aandacht voor de maatschappelijke en politieke dimensies ervan. Daardoor worden veel belangrijke aspecten van moral injury gemist. Militair ingrijpen is immers een collectieve onderneming, onder mandaat van de regering en in naam van de samenleving, die een grote morele impact kan hebben op uitgezonden militairen. Tine Molendijk heeft in een promotieonderzoek de morele dimensies van uitzendinggerelateerde problematiek

onderzocht – oftewel worstelingen van (voormalig) militairen met vragen over rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid en schuld – en de rol van politieke praktijken en publieke opinie hierin. Dit promotieonderzoek heeft zich voorgezet in onderzoeksprogramma gericht op deze dimensies, met onderzoek door Molendijk en andere onderzoekers onder haar begeleiding.

Specifiek werden morele, politieke en maatschappelijke dimensies van moral injury onderzocht, waartoe een uitgebreide literatuurstudie is verricht naar inzichten over moraliteit en (oorlogs)trauma vanuit de psychologie, filosofie en sociale wetenschappen. Daarnaast is een kwalitatieve case study gedaan, bestaande uit tachtig kwalitatieve diepte-interviews met Nederlandse veteranen van Dutchbat (uitgezonden naar Srebrenica, huidige Bosnië) en TFU (uitgezonden naar Uruzgan, Afghanistan), waarbij bestaande literatuur over de socio-politieke aspecten van de missies van deze veteranen contextualisering mogelijk maakte.

Wat hebben we van het onderzoek geleerd?

Het onderzoek heeft tot belangrijke inzichten geleid voor wat betreft de morele en politieke dimensies van moral injury. Specifiek relevant voor deze onderzoekswijzer zijn de inzichten op het gebied van de maatschappelijke dimensies. Naast een ervaring van verlatenheid of verraad door de politiek, bleken veel van de geïnterviewde veteranen te worstelen met een gevoel van maatschappelijke miskennen. Dit gevoel betreft niet alleen beschuldigingen, of een gebrek aan waardering, maar breder een beleving dat de eigen ervaringen worden verdraaid en vertekend in de publieke opinie. De ervaring hiervan als onrecht maakt dat miskennen een potentieel moreel verwondende dimensie heeft, en in ieder geval een op uitzending opgelopen trauma kan verdiepen en herstel kan belemmeren.

Miskennen kan voortkomen uit zowel kritische publieke opinie als ogenschijnlijk positieve beelden als heldenverering en slachtofferbeelden. De gedeelde noemer is dat veteranen in dit soort maatschappelijke verhalen niet mensen maar karikaturen dreigen te worden, wat in feite een vorm van dehumanisering inhoudt. Uit het onderzoek blijkt dat een dergelijke ervaring van miskennen kan leiden tot vervreemding, woede, wantrouwen en zelfisolering. Ook blijkt dat het gebrek aan bestaande maatschappelijke narratieven die stroken met de eigen uitzendingervaringen veteranen ernstig kan hinderen in het benoemen en integreren van die ervaringen. Bestaande verhalen kunnen zelfs leiden tot diepe zelftwijfel en schuld en schaamte waar die emoties er anders misschien niet zouden zijn.

Een weg naar erkenning ligt in het investeren in meer gemeenschappelijke taal en narratieven en in beeldvorming die meer complexiteit en tegenstrijdigheid toelaat. Erkenning is immers niet per se positieve waardering uiten, maar rechtdoen aan de ervaringen van een persoon. Dit lijkt mogelijk als we expliciet complexere verhalen en beelden creëren dan die van held-versus-rotte appel, dader-versus-slachtoffer, psychische stoornis-versus-schuld bij organisatie en militair-versus-burger.

Vragen voor toekomstig onderzoek

Er wordt steeds meer onderzoek gedaan naar moral injury. Toch richt zich dat nog vooral op diagnosticeren en behandeling. Dit onderzoek laat zien dat moral injury een sterke sociale dimensie heeft. Wat houden nu de morele dimensies van morele verwonding specifiek in, welke bredere contextfactoren spelen hierin precies een rol en op welke manier? Deze vragen hebben meer onderzoek nodig, zowel om

het ontstaan van morele verwonding beter te begrijpen als om stappen te kunnen maken in de preventie en aanpak ervan. Zulk onderzoek zou dan ook niet alleen vanuit psychologisch perspectief moeten gebeuren, zoals momenteel veelal het geval is, maar vanuit interdisciplinair perspectief, met integratie van inzichten uit de medische wetenschappen, geesteswetenschappen en sociale wetenschappen.

Bovendien zou dit onderzoek zich op verschillende sociale contexten moeten richten, waaronder contexten op het eenheidsniveau, het organisatieniveau, het thuisfront en de directe omgeving buiten de organisatieniveau, de politiek en het maatschappelijke niveau. Ook is onderzoek nodig naar helpende manieren van preventie, niet alleen gericht op de militair en veteraan, zoals dat het geval is bij bijvoorbeeld training en psycho-educatie, maar ook gericht op contextuele niveaus van eenheid, organisatie, thuisomgeving, politiek en maatschappij.

Meer lezen?

Molendijk, T. 2023. *Moral Coping or Simply Uncomplicated Soldiering? How Soldiers Avoid Moral Injury Through Simplification, Justification, Rationalization, and Compartmentalization*. *Armed Forces & Society*, OnlineFirst, DOI: 10.1177/0095327X231165910.

Molendijk, T. 2023. (together with J.P. Kalkman) *Towards a Soldier-Based View in Research on The Military: An Empathetically Critical Approach*. *Social Sciences*, 12(2):51.

Molendijk, T. 2022. (together with N. Gilhuis) *When the personal is academic: Thoughts on navigating emotions in research on moral injury*. *Qualitative Research in Organizations and Management*, 17(4): 459-468.

Molendijk, T. 2022. (together with A. Drogendijk, M. Elands, E-H Kramer, A. Smit and D.E.M. Verweij). *Contextual dimensions of moral injury: An interdisciplinary review*. *Military Psychology* 34(6): 742-753.

Molendijk, T. 2021. *Moral Injury and Soldiers in Conflict: Political Practices and Public Perceptions*. London: Routledge

Molendijk, T. 2021. *Warnings against romanticising moral injury*. *The British Journal of Psychiatry*, 220(1): 1-3.

Molendijk, T. 2020. *Moral injury: De psychische impact van moreel-kritische situaties tijdens en na uitzendingen*. [Moral injury: The psychological impact of morally critical situations during and after deployments.] *Militaire Spectator*, 189(11): 554-567.

Molendijk, T. (2020) *Soldiers in Conflict: Moral Injury, Political Practices and Public Perceptions*. Nijmegen: Radboud Universiteit. [Proefschrift.] <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/208863>

Molendijk, T. (2018) *Moral Injury in Relation to Public Debates: The Role of Societal Misrecognition in Moral Conflict-Colored Trauma among Soldiers*. *Social Science & Medicine*, 211: 314-320.

Molendijk, T. (2018) *Moral injury en erkenning: Eenduidige verhalen over oorlog tegenover tegenstrijdige uitzendervaringen*. In: D. Muller and E. Kamp (Red.) *Moral injury: Verborgene littekens van het innerlijke strijdveld*. Delft: Eburon. 89-101.

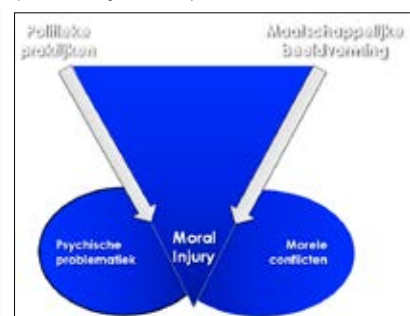
Molendijk, T. (2017) *Oude en nieuwe rituelen voor moral injury*. *Religie & Samenleving*, 12(2/3): 221-229

26

‘Jullie pleegden daar oorlogsmisdaden’
‘Onze jongens en meisjes zijn helden!’
‘Jij bent ook maar een slachtoffer’
Uitspraken die door geïnterviewde veteranen als vervreemdend werden ervaren.

► **Figuur 6: Nederlandse vertaling van figuur uit proefschrift (Molendijk 2020)**

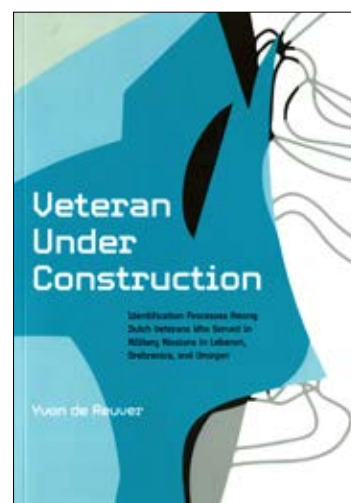

1.6 Veteran Under Construction

Sinds 1990 heeft het kabinet de veteranenstatus geformaliseerd en allerlei initiatieven ontplooid om aan de behoeften van veteranen op het gebied van gezondheid, financiën en erkenning en waardering tegemoet te komen. Daarnaast bestaan er vele veteranenorganisaties die bijvoorbeeld gebaseerd zijn op eenheid, departement, uitzending, leeftijd of gedeelde hobby, zoals motorrijden of duiken. Er is formeel beleid rond veteranen en de veteranenwereld zelf is uitgebreid en levendig. Terwijl veteranen door beleidsmakers en organisaties als groep benaderd worden, is er weinig bekend over wat veteraan zijn voor veteranen zelf betekent. Hoe geven veteranen zelf betekenis aan de veteranenstatus? Verschillende studies hebben geïmpliceerd dat het zelfbeeld en het publieke beeld van militairen en hun missie in interactie met elkaar ontstaan gedurende de uitzending en kort daarna. De vraag is of hetzelfde opgaat voor veteranen die niet meer werkzaam zijn als militair en voor wie de missie langer geleden is, en zo ja, hoe dit proces zich ontvouwt. Daarom richtte dit promotieonderzoek zich op de relatie tussen hoe veteranen zich identificeren als veteraan en hun opvattingen over hoe de maatschappij kijkt naar veteranen.

Onderzoek

Dit promotieonderzoek is uitgevoerd door Yvon de Reuver, in dienst van het Nederlands Veteraneninstituut en onder begeleiding van de Radboud Universiteit Nijmegen. Zij interviewde 47 veteranen. De data van de interviews zijn aangevuld met observaties tijdens veteranenbijeenkomsten en -evenementen. De dataverzameling vond plaats tussen november 2016 en mei 2019. De geïnterviewden hebben deelgenomen aan drie missies die verschillen qua periode, militaire context en publieke perceptie. De drie missies zijn Dutchbatt in Libanon, Dutchbat in Srebrenica (voormalig Joegoslavië) en Task Force Uruzgan in Afghanistan. De verhalen van de veteranen van deze drie missies zijn met elkaar vergeleken. In de analyse is een etic benadering gebruikt, aangezien analytische concepten zijn afgeleid uit de interviews en observaties tijdens veteranenbijeenkomsten en -evenementen.

Wat hebben we van het onderzoek geleerd?

In alle verhalen van de respondenten over het identificeren als veteraan kwamen twee thema's naar voren: de eigen reflectie op wat de verteller in zijn leven goed of fout heeft gedaan en psychische problemen. Een morele reflectie en de associatie tussen veteraan en psychische problemen, of dat nou als een wenselijke associatie wordt gezien of niet, hoort dus onmiskenbaar bij het identificatieproces van veteranen. Beide thema's zijn verbonden met het morele stigma dat vanuit de maatschappij aan het beroep van militair kleeft en dus ook aan veteranen. Dit morele stigma komt voort uit het feit dat de krijgsmacht een organisatie is die wordt getraind om een morele grens die de samenleving hanteert, te overschrijden, namelijk het zo efficiënt en effectief mogelijk toepassen van geweld, indien nodig. De daaraan gerelateerde gevoelens van verkeerd begrepen of ondergewaardeerd worden door de samenleving zijn belangrijke bouwstenen in het identificatieproces als veteraan, omdat het de noodzaak creëert voor een discours van 'wij' versus 'zij' en veteranen als groep verenigt omdat zij elkaar wel begrijpen.

Het lijkt er dus op dat onbegrip van de maatschappij, 'de Ander', een belangrijke bouwsteen is voor het identificeren als veteraan. Ervaren onbegrip leidt tot het zoeken en benoemen van overeenkomsten met elkaar en verschillen met de niet-begrijpende Ander. Dit benoemen van verschillen en overeenkomsten is een belangrijke stap in een identificatieproces. Tegelijkertijd leidt dit tot een probleem met het ervaren van erkenning en waardering. Immers, als je dit moet ontvangen van iemand van wie je denkt dat die niet in staat is om een juist oordeel over jou te vellen vanwege onwetendheid over je situatie, dan voelt elk waardierend gebaar van de Ander als oppervlakkig.

Om het ervaren van erkenning en waardering vanuit de samenleving te verhogen, zou er dus iets aan de onwetendheid en aan het morele oordeel over het militaire beroep moeten worden gedaan. Echter, als dat zou lukken, dan zou er een belangrijke bouwsteen van de veteranenidentiteit weggehaald worden,

namelijk het ervaren onbegrip en de onkunde van de Ander. En het identificeren als veteraan is juist nodig om erkenning en waardering te ontvangen als veteraan.

De ervaring die iemand tot veteraan maakt – de militaire inzet – scheidt een unieke band met medeveteranen en creëert tegelijkertijd een afstand ten opzichte van de burgermaatschappij. Het recht op maatschappelijke erkenning en waardering, bedoeld om de kloof te dichten, zou namelijk de perceptie van afstand kunnen versterken, omdat het degenen die erkenning en waardering verdienen (veteranen) op een afstand plaatst van degenen die de erkenning en waardering geven (niet-veteranen). Zo bestaat de mogelijkheid dat veteranen in een eeuwige tussenruimte worden gehouden waarin ze noch burger, noch soldaat zijn, en op die manier de civiel-militaire kloof belichamen. Een oplossing kan zijn het beleid te richten op het ondersteunen van de integratie van de veteraan als burger in de maatschappij.

Vragen voor toekomstig onderzoek

- In hoeverre klopt de stelling dat meer erkenning en waardering het welzijn van een sociale groep bevordert? Kan er daadwerkelijk een causaal verband worden vastgesteld en zo ja, zit er dan een grens aan wanneer meer erkenning en waardering niet meer effectief is voor welzijn?
- Is het mogelijk om maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen los te koppelen van het beeld van de veteraan als slachtoffer van overheidsbeleid?
- Wat is de invloed van maatschappelijke en militaire narratieven over dienen, uitzendingen en veteranen op de manier waarop veteranen zelf terugkijken op hun ervaringen, hun morele worsteling en algehele welzijn?
- Hoe speelt veteranenidentiteit specifiek een rol in het erkennen van mentale problematiek door het individu zelf, het zoeken naar hulp en het genezingsproces? Wat gebeurt er bijvoorbeeld met de veteranenidentiteit als de mentale problematiek dusdanig verminderd is dat iemand zijn of haar leven weer kan oppakken? Wat gebeurt er in de hulpverlening met de veteranenidentiteit, hoe speelt het een rol in de diagnose en de behandeling? Hoe kijken hulpverleners hier tegenaan?
- Welke rituelen zouden kunnen helpen om de transitie van militair naar burger te versoepelen? Kunnen we daar bijvoorbeeld iets over leren in het buitenland? Hoe denken veteranen hier zelf over?

Meer lezen?

De Reuver, Y. (2022). *Veteran Under Construction: Identification Processes Among Dutch Veterans Who Served in Military Missions in Lebanon, Srebrenica, and Uruzgan. (Doctoral Dissertation). Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.*

'Speeddaten' met veteranen op 5 mei (NLVi)

1.7 Een kwaad geweten. De worsteling met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog vanaf 1950¹³

Als het gaat om maatschappelijke erkenning is 'Indië' nog steeds van bijzonder belang. Allereerst omdat het de Indiëveteranen waren die een beslissende rol speelden bij de totstandkoming en eerste ontwikkeling van het Nederlandse veteranenbeleid, maar ook vanwege het sinds 2016 weer oplevende publieke debat over het militaire optreden in voormalig Nederlands-Indië in de jaren 1945-1949.

Vanaf het einde van de jaren tachtig van de vorige eeuw trok de emancipatie van de veteranen die in voormalig Nederlands-Indië hadden gediend niet alleen de aandacht van beleidsmakers, maar ook van diverse wetenschappers en onderzoeksinstituten. Hierbij lag de nadruk op de Indiëveteranen van de dekolonisatiestrijd (1945-1950). Het merendeel van het onderzoek was van militair-historische en sociologische aard en zocht – met verschillende invalshoeken en zwaartepunten – een antwoord op de volgende hoofdvragen:

- Hoe heeft de positie van de Indiëveteranen in de Nederlandse samenleving zich ontwikkeld?
- Op welke wijze hebben de Indiëveteranen zelf bijgedragen aan het tot stand komen van veteranenbeleid en de daartoe behorende erkenningsmaatregelen?
- Welke vormen van maatschappelijke erkenning zijn de Indiëveteranen sinds het einde van de jaren tachtig ten deel gevallen?

Het algemene beeld dat uit deze onderzoeken oprijst, is dat de Indiëveteranen in de periode 1985-2000 als groep een zichtbare plek in de samenleving (politiek en media) hebben gekregen. De Indiëveteranen hebben zich vanaf die periode actief gemengd in de publieke debatten over de inzet in voormalig Nederlands-Indië, hebben zich op grote schaal in verenigingsverband georganiseerd en wisten hun belangen en ervaringen bij publiek, parlement en regering steeds beter over het voetlicht te brengen. Zij hebben zodoende zelf actief bijgedragen aan het tot stand komen van het veteranenbeleid en de diverse materiële en immateriële vormen van erkenning die daarvan deel zijn gaan uitmaken.

Het proefschrift *De brandende kampongs van generaal Spoor van Rémy Limpach*, inmiddels werkzaam bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, kreeg bij publicatie in het najaar van 2016 veel aandacht. Limpach, die zich in zijn boek overigens niet expliciet bezighoudt met erkenning en waardering, concludeert op basis van zijn onderzoek dat aan Nederlandse zijde het extreme geweld geen incidentele excessen betrof, maar 'structureel' was, al was de meerderheid van de Nederlandse militairen er niet bij betrokken. In *Soldaat in Indonesië* was Gert Oostindie, langs een andere weg en in wat andere bewoordingen, tot eenzelfde conclusie gekomen.

Mede vanwege beide publicaties en het daardoor weer op gang gekomen maatschappelijke debat besloot het kabinet-Rutte dat er alsnog een groot wetenschappelijk onderzoek diende te komen naar de dekolonisatie-oorlog tussen Nederland en Indonesië. Dit meerjarige onderzoek is uitgevoerd door het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en het NIOD. Het uiteindelijke en in 2022 gepresenteerde onderzoek bevatte zeven projecten, waaronder het hier besproken deelonderzoek, uitgevoerd door wijlen Meindert van der Kaaij.

¹³ Een gedeelte van deze paragraaf is overgenomen uit de onderzoekswijzer uit 2017

Onderzoek

De aanleiding voor dit onderzoek was het verzoek van het kabinet-Rutte II aan de onderzoeksinstituten KITLV, NIOD en NIMH in 2017 om een breed opgezet onderzoek uit te voeren naar het in Indonesië gebruikte geweld in de periode 1945-1949. De doelstelling van het onderzoek was antwoord geven op de vraag op welke wijze Nederland vanaf 1950 is omgegaan met de oorlog in Indonesië en het daarin begane extreme geweld, in het bijzonder door de Nederlandse krijgsmacht. De onderzoeker van het hier besproken deelonderzoek naar hoe we sinds 1950 als samenleving met de Indonesische dekolonisatiestrijd zijn omgegaan heeft literatuur, media, websites en archieven geraadpleegd en interviews afgenomen.

Wat hebben we van het onderzoek geleerd?

De onderzoeker stelt dat diverse naoorlogse kabinetten het toepassen van extreem geweld door de krijgsmacht in Indonesië in de doofpot hebben gestopt. Hij stelt dat Indië-veteranen over het extreme geweld ook hun mond hielden, deels passend bij een gesloten organisatie als de krijgsmacht, deels om de vuile was niet buiten te hangen. Veteranen die toch misstanden onthulden, werden door andere veteranen bedreigd en onder druk gezet. Volgens de onderzoeker speelden Indiëveteranen al met al een belangrijke rol bij het langdurig uitblijven van maatschappelijk debat over het toegepaste extreme geweld en ook bij het niet verlenen van een visum aan Poncke Princen en het niet officieel willen erkennen van 17 augustus 1945 als datum van de Indonesische onafhankelijkheid. Pas vanaf 2005 toonden de Indiëveteranen zich richting Indonesië inschikkelijker. Volgens de onderzoeker hebben Indiëveteranen het narratief van de oorlog lange tijd met succes beïnvloed tot een narratief waarin zij vooral slachtoffers waren. Indië-veteranen zouden zich pas laat en schoorvoetend bij het veranderende beeld van de oorlog hebben neergelegd.

Vragen voor toekomstig onderzoek

Dit onderzoek roept de vraag op of de grote groep Indië-veteranen (aanvankelijk 150.000) wel als een min of meer homogene actor in deze geschiedenis kan worden opgevoerd, zoals deze onderzoeker regelmatig doet en of het effect van hun volgens de onderzoeker succesvolle lobby niet ook of zelfs in belangrijker mate het gevolg was van andere politieke en maatschappelijke factoren. Het onderzoek roept bovendien de vraag op wat de veranderende publieke perceptie van de oorlog in Indonesië voor gevolgen heeft gehad voor de mate van maatschappelijke erkenning en waardering voor de Indië-veteranen.

Meer lezen?

Van der Kaaij, M. (2022). *Een kwaad geweten. De worsteling met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog vanaf 1950*. Amsterdam: Amsterdam University Press B.V.

En ook:

Elands, M., R.J.A. van Gils, B. Schoenmaker (1996). *De geschiedenis van 1 Divisie '7 December' 1946-1996*, Den Haag: Sectie Militaire Geschiedenis KL.

Elands, M. (2000). *Oudere veteranen en de roep om maatschappelijke erkenning*, *Militaire Spectator*, 146, 5, 219-230.

Elands, M. (2000). 'Van dader tot slachtoffer? De Indië-veteranen in samenleving, publiciteit en geschiedschrijving.', in: M. Elands (red.), *Uit Indonesië. De erfenis van de soevereiniteitsoverdracht*, Den Haag: uitgave Sectie Militaire Geschiedenis KL.

Limpach, R., *De brandende kampongs van generaal Spoor* (Amsterdam 2016).

Oostindie, G., *Postkoloniaal Nederland. Vijfenzestig jaar vergeten, herdenken, verdringen* (Amsterdam 2010).

Oostindie, G., *Soldaat in Indonesië 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015).

Schulten, J.W.M. (1990). 'Het afgeschreven leger. De Indiëveteranen en hun strijd om erkenning.', in: G. Teitler en J. Hoffenaar (red.), *De Politionele Acties. Afwikkeling en verwerking*, Amsterdam: uitgave Stichting Maatschappij en Krijgsmacht.

Van Doorn, J.A.A. (1990). 'De verwerking van het einde van Indië.', in: G. Teitler en J. Hoffenaar (red.), *De Politionele Acties. Afwikkeling en verwerking*, Amsterdam: uitgave Stichting Maatschappij en Krijgsmacht.

Van Doorn, J. J. A. (2002). *Gevangen in de tijd: over generaties en hun geschiedenis*. Amsterdam: Boom.

Nederlands-Indie 1947 (NIMH)

2

Hoe waarderen Nederlanders hun veteranen?

Verschillende onderzoeken geven inzicht in hoe Nederlanders hun veteranen waarderen. Dat waarderen kan op vele manieren: van beamen dat men veteranen waardeert, tot de witte anjer opspelden, maar ook het vormgeven van formeel veteranenbeleid kan tot een teken van erkenning en waardering gerekend worden.

2.1 Nederlanders over veteranen en Veteranendag

In de periode dat de toenmalige minister van Defensie Ter Beek de eerste veteranennota uitbracht, riep hij een commissie in het leven die moest onderzoeken op welke wijze de maatschappelijke erkenning voor veteranen kon worden verbeterd en uitgedragen. Deze Commissie Maatschappelijke Erkenning Veteranen liet in 1990 als eerste onderzoek verrichten naar de publieke opinie over een groep veteranen (Indiëveteranen). De Stichting Dienstverlening Veteranen, een beleid uitvoerende organisatie die op advies van de eerdergenoemde commissie in 1991 was opgericht, liet dit onderzoek in 1995 opnieuw uitvoeren en stond in 2000 aan de wieg van het bredere publieke opinieonderzoek over veteranen dat voortaan jaarlijks – en vanaf 2003 onder de vlag van het Veteraneninstituut – zou worden uitgevoerd. Vanaf 2015 loopt deze peiling – samen met het Veteranendag-onderzoek van het Nationaal Comité Veteranendag (NCVD) – jaarlijks mee met de Imagomonitor Defensie, opgesteld door de afdeling Trends, Onderzoek en Statistiek (TOS) en de Directie Communicatie van het Ministerie van Defensie.

33

Onderzoek

Wat betreft maatschappelijke erkenning komen in de onderzoeken vragen aan de orde als:

- Hoe is het gesteld met de publieke bekendheid van de Nederlandse deelname aan diverse militaire oorlogen en vredesoperaties?
- In hoeverre beoordeelt het Nederlandse publiek de inzet van Nederlandse militairen tijdens oorlogen en vredesoperaties achteraf als terecht?
- Hoe is het gesteld met de publieke waardering voor (diverse groepen) Nederlandse veteranen?
- elke associatie roept de term ‘veteraan’ op bij het Nederlandse publiek?

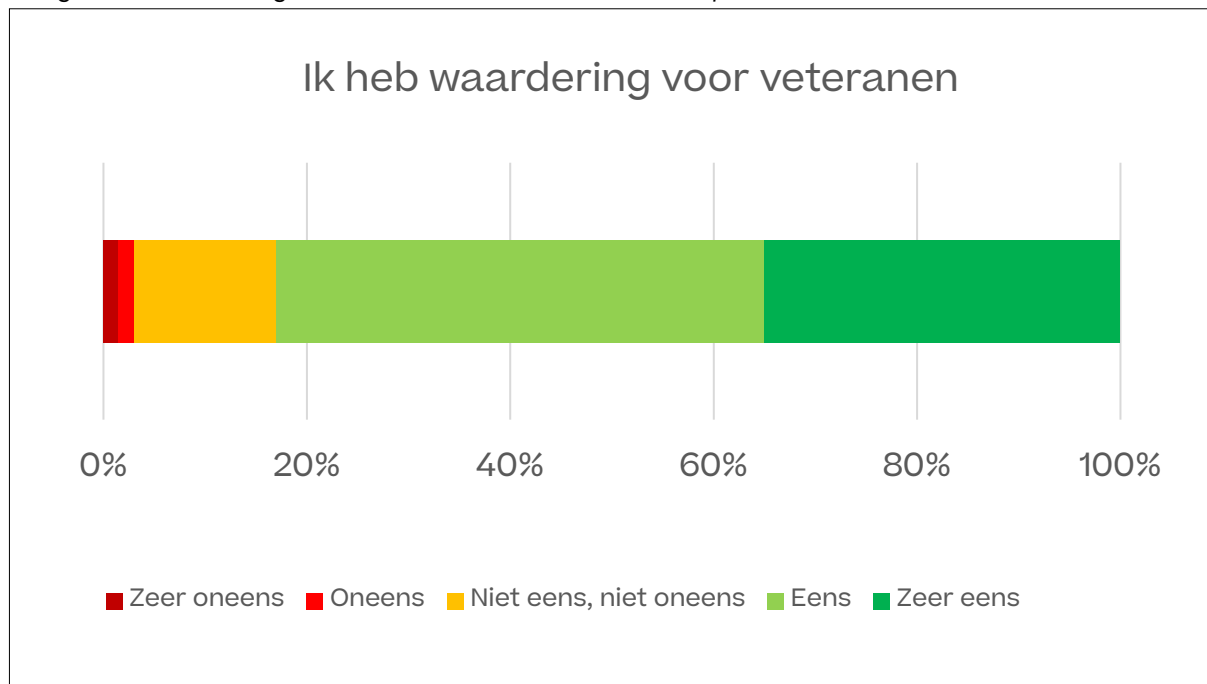
Wat hebben we geleerd?

Door de jaren heen geldt dat het Nederlandse publiek meer waardering heeft voor de ingezette militairen dan voor de missie op zich. Gemiddeld acht op de tien Nederlanders waardeert de ingezette militairen, terwijl minder dan de helft van de Nederlanders de deelname aan missies terecht zegt te vinden, wanneer zij worden bevraagd over specifieke missies. Tegelijkertijd vindt een ruime meerderheid (82% in 2022) in het algemeen Nederlandse deelname aan vredesmissies van belang. Voorstanders verklaren hun steun voor Nederlandse deelname aan vredesoperaties met name met het argument dat dit bijdraagt aan een veiligere wereld. Ook beschouwt een substantieel deel van de voorstanders deelname aan

vredesoperaties als morele plicht. Tegenstanders van de Nederlandse deelname aan vredesoperaties zijn tegen omdat zij deze deelname als zinloos of geldverspilling beschouwen.

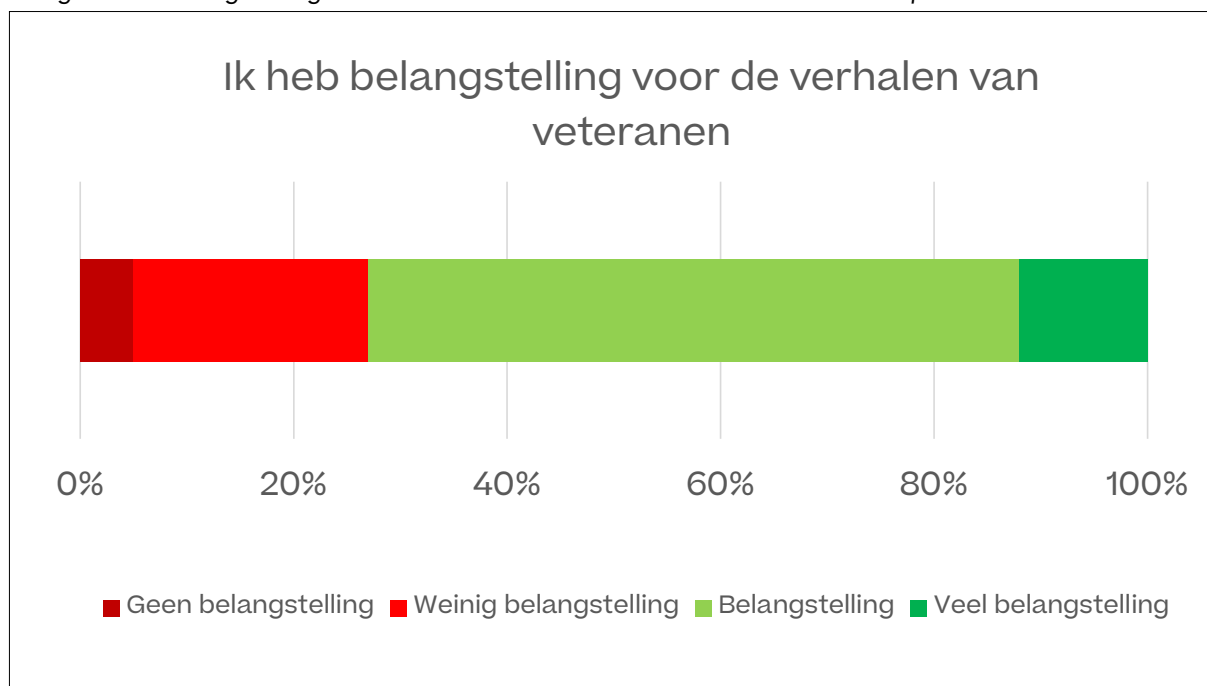
Blijkens de opiniecijfers van de afgelopen jaren staat een ruime meerderheid – zo'n 75 procent – van de Nederlanders positief tegenover veteranen (zie figuur 3.1).

► *Figuur 3.1: Waardering voor veteranen van het Nederlandse publiek*

Ongeveer driekwart van de Nederlanders zegt (veel) belangstelling te hebben voor de verhalen van veteranen (zie figuur 3.2). Dit is gestegen ten opzichte van tien jaar geleden, toen dit op iets meer dan de helft van de Nederlanders lag.

► *Figuur 3.2: Belangstelling voor verhalen van veteranen onder het Nederlands publiek*

De meeste Nederlanders vinden dat veteranen en de Nederlandse Veteranendag positief belicht worden in de media.

Ieder jaar kregen de respondenten een aantal begrippen te zien, waarvan zij konden aangeven of ze het bij veteranen vonden passen. Het blijkt door de jaren heen dat het begrip veteraan vooral wordt geassocieerd met 'plichtsgetrouw', 'behulpzaam', 'moedig', 'dapper' en 'trots'. Deze begrippen scoren alleen rond de 90%. Connotaties als 'met psychische problemen' en 'gewelddadig' scoren lager, respectievelijk rond de 60 en rond de 20%. De begrippen 'man' en 'oud' scoren respectievelijk rond de 70% en 40%.

In 2022 is gevraagd in hoeverre het Nederlandse publiek zelf dacht dat hun mening op de missie in Nederlands-Indië was veranderd door het Indiëonderzoek. Eén op de vijf Nederlanders geeft aan dat het grootschalig onderzoek naar de rol van Nederland en Nederlandse militairen in Nederlands-Indië in 1945-1949 invloed heeft op zijn waardering voor Indië-veteranen. 5% zegt negatiever te denken over Indië-veteranen, 15% is juist positiever.

40% zegt dat het onderzoek geen invloed heeft op hun waardering en 22% geeft aan hier niks over te hebben gehoord. De rest (17%) weet het niet of heeft hier geen mening over.

In het algemeen lijkt het er dus sterk op dat Nederlanders waardering voor veteranen hebben, belangstelling voor hun verhalen en veteranen vooral associëren met positieve connotaties. Toch blijft het de vraag in hoeverre deze cijfers een betrouwbaar beeld geven van de algemene bejegening van veteranen in de praktijk. In 2019 is bijvoorbeeld niet alleen gevraagd of men waardering heeft voor veteranen, maar of men deze ook toont. Dan antwoordt slechts een derde bevestigend. In een open vraag over hoe men dat dan toont, ging het merendeel voor de optie 'respect tonen' en slechts weinigen kruisten de meer concrete opties 'luisteren naar een veteraan' of 'aanwezig zijn bij evenementen' aan.

En hoewel door de jaren heen een ruime meerderheid aangeeft Nederlandse veteranen te waarderen en een positief beeld van hen heeft, lijkt de inhoudelijke kennis over veteranen achter te blijven. Over het algemeen weet minder dan de helft van de Nederlanders een min of meer correcte definitie te geven van een veteraan, ook wanneer dat via een meerkeuzevraag gemeten wordt. Daarnaast kent slechts ongeveer vier op de tien Nederlanders (tenminste een van) de wijzen waarop de waardering voor veteranen geuit kan worden. Toch vindt maar een derde van de Nederlanders dat we als Nederland te weinig doen om onze veteranen te erkennen en waarderen.

Vragen voor toekomstig onderzoek

Terugkijkend op alle jaren, welke trends vallen er dan te onderscheiden wat betreft beeldvorming en waardering van veteranen en hun missies door het Nederlandse publiek?

Meer lezen?

Bot, W., & Konings, F. (2019). *Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2019*. Amsterdam: Motivaction.
Bot, W., & Ait Moha, A. (2018). *Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2018 monitor*. Amsterdam: Motivaction.

CHOICE Insights + Strategy (2022). *Publieksmonitor Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2022*. Amsterdam: Choice.

CHOICE Insights + Strategy (2023). *Publieksmonitor Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2023*. Amsterdam: Choice.

Imagomonitor Defensie (afdeling Trends, Onderzoek en Statistiek (TOS) en de Directie Communicatie Defensie, Ministerie van Defensie), met daarin opgenomen het opinieonderzoek 'Nederlanders aan het woord. Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2014', 'Nederlanders aan het woord. Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2015' en 'Nederlanders aan het woord. Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2016' (in samenwerking met Veteraneninstituut/Stichting Nederlandse Veteranendag).

Konings, F., & Baart, L. (2020). Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2020. Amsterdam: Motivaction.

Konings, F. & Van der Grient, R. (2021). Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2021. Amsterdam: Motivaction.

Publieke Opinie Nederlandse Veteranendag 2005-2013 (jaarlijkse uitgave Ministerie van Defensie/DPD/GW, Den Haag 2005-2013).

Veteranenmonitor 2001 (Bureau Lagendijk/Stichting Dienstverlening Veteranen, Rotterdam 2001).

Veteranenmonitor 2002 (Blauw Research bv/Stichting Dienstverlening Veteranen, Rotterdam 2002).

Veteranenmonitor, jaarlijks gepubliceerde opinieonderzoeken 2003-2014 (Blauw Research bv/ Veteraneninstituut, Rotterdam 2003-2013).

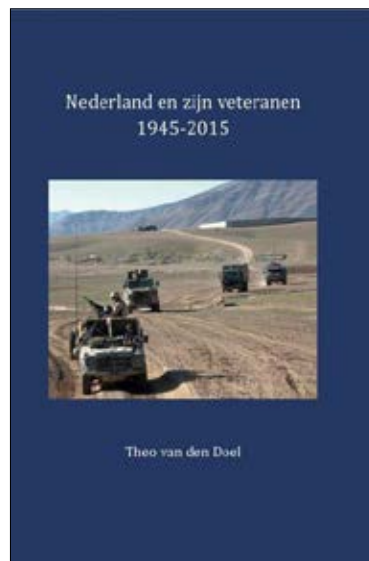
Erecouloir veteranen en militairen op de Dam tijdens de Nationale Dodenherdenking (NIMH)

2.2 Veteranenzorg: van afstandelijk naar betrokken.

Door de jaren heen is er beleid ontwikkeld om veteranen zo goed mogelijk te helpen en ondersteunen wanneer zij gezondheidsproblemen ervaren naar aanleiding van de uitzending. Dit als uiting van erkenning en waardering vanuit de maatschappij.

Onderzoeksopzet

Theo van den Doel speelde in de jaren rond de eeuwwisseling als Tweede Kamerlid een rol bij de ontwikkeling van het veteranenbeleid. Zijn betrokkenheid bij veteranen van oorlogen en vredesmissies, ook als oud-officier, waren voor hem aanleiding om een promotieonderzoek naar het veteranenbeleid te gaan uitvoeren. De doelstelling was helder krijgen hoe de veteranenzorg in Nederland zich heeft ontwikkeld (beleid en uitvoering) en te verklaren waarom dit zo is verlopen, met hierbij het accent op de rol van de overheid en de periode vanaf 1945. De onderzoeker heeft archiefonderzoek verricht, rapporten en literatuur geraadpleegd en gebruikgemaakt van de Interviewcollectie Nederlandse Veteranen van het Nederlands Veteraneninstituut.

Wat hebben we van het onderzoek geleerd?

Het onderzoek richt zich weliswaar in sterke mate op de zorg aan fysiek of mentaal gewond geraakte veteranen, maar de onderzoeker concludeert dat erkenning en waardering vanuit politiek en samenleving van wezenlijk belang zijn, ook met het oog op het herstel van gekwetste veteranen van 'falende' missies. Het was in de jaren negentig van de vorige eeuw de Tweede Kamer die de terughoudende regering ertoe aanzette om vormen van erkenning en waardering voor veteranen in het leven te roepen. In de 21e eeuw lag het initiatief vaker ook bij de regering, zoals bij het oprichten van een Monument voor Vredesoperaties en de instelling van de Nederlandse Veteranendag. De toenemende publieke uitingen van erkenning en waardering voor veteranen ziet de onderzoeker als een sterke verbetering van de civiel-militaire relatie.

37

Eerbetoon: het vernoemen van bruggen en viaducten naar gesneuvelde militairen (NIMH).

Vragen voor toekomstig onderzoek

De beschrijving van de ontwikkeling van het veteranenbeleid en de toename in politieke en publieke uitingen van erkenning en waardering voor veteranen roepen de vraag op in hoeverre veteranen deze erkenning en waardering ook ervaren en in hoeverre deze een positieve invloed hebben (of juist niet) op het mentale herstel van gewond geraakte veteranen en de mate waarin de veteranen zich verbonden voelen met de samenleving en gewone burgers. Een andere vraag die het onderzoek oproept is in welke mate kritiek op missies en groepen veteranen afbreuk doen aan het effect van politieke en publieke waardering op het welbevinden van veteranen.

Meer lezen?

Van den Doel, T., "De rol van de overheid bij de ontwikkeling van het veteranenbeleid en de uitvoering van de veteranenzorg 1945-2015." (Leiden, 2022).

2.3 Beeldvormingsonderzoek

Gezien de invloed van de berichtgeving in de media op de mate waarin veteranen zich gewaardeerd voelen, besloot het Veteraneninstituut in 2004 te starten met een onderzoek naar de beeldvorming van veteranen in de geschreven media.

Onderzoeksopzet

Aanvankelijk gebeurde dit in samenwerking met de Erasmus Universiteit Rotterdam. Een eerste inventarisatie vanaf 2000 tot en met 2005 leverde een verzameling van ruim duizend artikelen op. In 2009 was er een aanvullend onderzoek betreffende het jaar 2008. Vervolgens werd wat betreft de jaren 2012-2013 en 2015-2016 de berichtgeving over veteranen in de vijf grootste landelijke en de vijf grootste regionale dagbladen onderzocht. Dat werd ook over de periode van 2017-2018 gedaan, maar toen werden niet alleen berichten over veteranen, maar ook over Defensie en de krijgsmacht meegenomen.

In de onderzoeken naar de algemene beeldvorming van veteranen in de media stonden de volgende vragen centraal:

- Wat is de toonzetting van de berichtgeving (positief, neutraal of negatief)?
- Welke stereotype beelden komen in welke mate voor in de berichtgeving: 'held', 'dader' (in relatie tot geweldsexcessen en oorlogsmisdaden) of 'slachtoffer' (in de zin van opgelopen gezondheidsschade, lichamelijk en/of psychisch)?
- Welke groepen veteranen worden aan welke stereotype beelden verbonden en hoe is de aandacht over de groepen veteranen verdeeld?
- Wat zijn de belangrijkste thema's in de berichtgeving?

Wat hebben we geleerd?

Uitkomsten waren onder meer:

- Een (licht) positieve toonzetting in bijna de helft van de artikelen, een (licht) negatieve toonzetting in slechts 10 procent van de gevallen en in de loop van de jaren een toenemend aantal artikelen met een neutrale toonzetting.
- Het stereotype 'held' bleef voor een belangrijk deel gekoppeld aan de oudere veteranen (vooral uit de Tweede Wereldoorlog), veteranen van vredesmissies werden verhoudingsgewijs vaker als 'slachtoffer' (gezondheidsslachtoffer) getypeerd, het beeld van de veteraan als 'dader' bleef voor een belangrijk deel verbonden aan Nederlands-Indië (dekolonisatieoorlog) - met als kanttekening dat, zoals gezegd, de toonzetting daarbij overwegend neutraal was.

In 2018 concludeerden de onderzoekers van het Veteraneninstituut dat een dagblad gemiddeld zo'n twintig artikelen per maand over Defensie, militaire uitzendingen en veteranen schrijft en dat deze meestal over Defensie gaan. De artikelen over Defensie zijn qua toon negatief of neutraal en gaan meestal over wat Defensie doet, over de aanschaf van materiaal en over misstanden. De regionale kranten schrijven veel vaker over veteranen dan de landelijke dagbladen, deze artikelen zijn vaak positief van toon en gaan over erkenning en persoonlijke verhalen.

Vragen voor toekomstig onderzoek

- Hoe kan het dat veteranen het idee hebben dat media zo negatief over hen schrijven, terwijl de media-onderzoeken anders uitwijzen?
- Hoe is de berichtgeving over veteranen en hun missies te duiden als er ook andere mediavormen worden meegenomen, zoals sociale media en beeldende media?

Meer lezen?

Algra, G., M. Elands (2005). *Shifting images. The public image of Dutch veterans, past and present*. Paper Biental Conference Inter University Seminar on Armed Forces and Society, Chicago.

Algra, G., M. Elands, J. Schoeman (2007). *Dutch veterans in public opinion and press*. Paper Biental Conference Inter University Seminar on Armed Forces and Society, Chicago.

Algra, G., M. Elands, J. Schoeman (2007). *The media and the public image of Dutch veterans from World War II to Srebrenica*. *Armed Forces and Society*, 33, 3, 1-18.

Cozzi, J., Dirksen, M., & Van Der Werf, M. (2018). *Dagbladmonitor veteranen 2017-2018*. <https://www.nlveteraneninstituut.nl/mediaberichten-over-veteranen-onderzocht/>

Elands, M. (2005). 'Verschuivende beelden. Het imago van Nederlandse veteranen na WO-2.', *Carré*, 28, 6, 16-18.

Elands, M., G. Algra (2009). *Combat and Commemoration. The public image of Dutch veterans and the influence of Afghanistan and Dutch Veterans Day*. Paper Bienal Conference Inter University Seminar on *Armed Forces and Society*, Chicago.

Van Tilburg, A. (2016). *Dagbladmonitor veteranen 2015-2016. Onderzoek naar berichtgeving over veteranen in Nederlandse dagbladen*. Doorn: Veteraneninstituut.

Van Tilburg, A. (2009). *Held, dader en slachtoffer. Onderzoek naar de beelden van veteranen in artikelen in de Nederlandse dagbladen van 2008*, Rotterdam: Angeliqve van Tilburg Journalistiek & Tekst.

Van Tilburg, A. (2013). *Veteranen Dagbladmonitor 2012*. Doorn: Veteraneninstituut.

Van Tilburg, A. (2014). *Veteranen Dagbladmonitor 2013*. Doorn: Veteraneninstituut.

2.4 Berichtgeving Nederlandse Veteranendag

Waar het gaat om beeldvorming over veteranen is ook de weerslag in de media van de jaarlijkse Nederlandse Veteranendag (inclusief de diverse lokale en regionale activiteiten) interessant. Aangaande dit onderwerp is zowel onderzoek uit 2007 en 2008 – verricht door drie studenten van de Erasmus Universiteit Rotterdam – als onderzoek uit 2012 voorhanden.

Onderzoeksopzet

In het laatstgenoemde onderzoek werd gekeken naar berichten over veteranendag in de vijf landelijke en vijf regionale dagbladen met de grootste oplage. Er werd gekeken naar lengte van de berichtgeving, toon van de berichten en de thema's die naar voren kwamen.

Wat hebben we geleerd?

Met onder meer als uitkomsten dat van de landelijke kranten De Telegraaf de meeste aandacht aan de Veteranendag besteedde, terwijl – meer in het algemeen – ‘een zeer ruime meerderheid’ van het totaal aan Veteranendag-artikelen verscheen in de regionale bladen. Interessant is ook dat de Nederlandse Veteranendag of lokale veteranendagen voor de pers vaak aanleiding waren veteranen aan het woord te laten over hun individuele uitzendervaringen. In die zin kan worden geconcludeerd dat de Nederlandse Veteranendag een mooie aanleiding vormt voor publiekelijke aandacht voor veteranen en hun persoonlijke ervaringsverhalen, voor erkenning dus, en wellicht ook voor waardering.

Vragen voor toekomstig onderzoek

- Hoe kan het dat veteranen het idee hebben dat media zo negatief over hen schrijven terwijl de media-onderzoeken anders uitwijzen?
- Wat is de motivatie van veteranen die meewerken aan dit soort artikelen en hoe kijken zij erop terug?

Meer lezen?

De Reuver, Y. (2013). *Veteranendagen dagbladmonitor 2012*. Doorn: Veteraneninstituut.

Elands, M., G. Algra, (2009). *Combat and Commemoration. The public image of Dutch veterans and the influence of Afghanistan and Dutch Veterans Day. Paper Bienal Conference Inter University Seminar on Armed Forces and Society, Chicago*.

Goettsch, M. (2008). *Veteranen: een levend verleden. Een onderzoek naar de berichtgeving over veteranen rondom de regionale veteranendagen in de regionale weekbladen van 2007, Masterthesis, Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam*.

Plantinga, J. (2007). *Dat mag in de krant. Een onderzoek naar de berichtgeving over veteranen rond bevrijdings- en Veteranendag. Masterthesis, Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam*.

Van Tilburg, A. van (2008). *De helden van de Veteranendag. Een onderzoek naar de beeldvorming over veteranen in de berichtgeving in de landelijke Nederlandse dagbladen rondom de Nederlandse Veteranendag 2007. Masterthesis, Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam*.

Cambodja 1992-1993 (NIMH)

Beschouwingen en richting voor vervolgonderzoek

Door de jaren heen is er op verschillende manier onderzocht hoe veteranen maatschappelijke erkenning en waardering ervaren, en ook hoe het hiermee in de samenleving gesteld is op dit gebied. Samengevat kan gezegd worden dat uit de onderzoeken blijkt dat een meerderheid van de veteranen waardering belangrijk vindt, maar een minderheid deze ervaart. Hoe dichterbij de mensen staan die de waardering kunnen geven, hoe vaker deze wordt ervaren door veteranen. Dingen die afdoen aan het gevoel gewaardeerd te worden zijn onwetendheid over het werk dat ze gedaan hebben, oordelen over missies en maatschappelijke kritiek over handelen tijdens missies. Wat bijdraagt aan het zich gewaardeerd voelen is vooral oprechte (persoonlijke) belangstelling, maar ook lokale initiatieven en financiële voordelen. Een gebrek aan erkenning en waardering, of miskenning, kan bijdragen aan het ervaren van psychische problemen, zoals een morele verwonding.

43

Ook al ervaren de meeste veteranen het niet (helemaal) zo, over het algemeen blijkt uit onderzoek dat het Nederlandse publiek positief over hen oordeelt en belangstelling zegt te hebben voor hun verhalen. Door de jaren heen is er veel gesleuteld aan het veteranenbeleid om het zo goed mogelijk tegemoet te laten komen aan de wensen en behoeften van veteranen en het ook aan te passen aan de tijdsgesest.

In deze slotbeschouwing van deze onderzoekswijzer gaan we in op wat we weten over verschillende deelthema's die naar voren komen in de verschillende onderzoeken. Ook benoemen we waarop toekomstig onderzoek zich zou kunnen richten.

3.1 Interactie tussen veteranen en samenleving

Maatschappelijke erkenning en waardering kunnen niet tot stand komen zonder enige interactie tussen veteranen en de samenleving. Onderzoek laat zien dat er bij veteranen soms sprake is van ervaren onbegrip. Ook maatschappijkritiek op deelname aan of handelen tijdens een missie kan afbreuk doen aan het gevoel erkend en gewaardeerd te worden en zelf een psychische of morele verwonding veroorzaken of verergeren. Tegelijkertijd kan maatschappijkritiek ook juist veteranen stimuleren om zich aan de maatschappij te laten zien, hun verhaal publiekelijk te vertellen om zo het beeld dat bestaat van de missie te doen kantelen. De Indiëveteranen in de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn hiervan een voorbeeld. Uiteindelijk is het veteranenbeleid ontstaan doordat zij publiekelijk meer van zich lieten horen.

Wat betreft het laten zien van zichzelf en interactie met de samenleving aangaan, zijn er verschillende momenten in het jaar waarop dat goed kan. Het media-onderzoek laat zien dat veteranendag een goed moment is om een persoonlijk verhaal te delen. Ook laat media-onderzoek zien dat de toon van berichtgeving over veteranen vaak niet zo negatief is als de veteranen het ervaren. Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op hoe veteranen hun verhalen delen, hoe ze zich daarbij voelen en wat hen zou kunnen helpen om makkelijker over de missie te praten.

Vragen voor toekomstig onderzoek dat zich richt op de interactie tussen veteraan en samenleving, zouden dan als volgt kunnen luiden:

- Hoe kan het dat veteranen het idee hebben dat media zo negatief over hen schrijven terwijl de media-onderzoeken anders uitwijzen? Blijft slecht nieuws beter ‘hangen’?
- Hoe is de berichtgeving over veteranen en hun missies te duiden als er ook andere mediavormen worden meegenomen, zoals sociale media en beeldende media?
- Wat is de motivatie van veteranen die in de media komen met hun verhaal en hoe kijken zij erop terug?
- Wat zou veteranen kunnen helpen om hun verhaal makkelijker te delen?

3.2 De rol van welzijn

Het ervaren van erkenning en waardering is een subjectieve aangelegenheid, die wordt beïnvloed door de persoonlijke, missiespecifieke en maatschappelijke context. Wat we hier tot nu toe over weten vanuit de Veteranenmonitor is dat in de groep veteranen van wie het welzijn hoog is (tevreden veteranen), bijna 50% waardering ervaart en de groep met het laagste welzijn (teleurgestelde veteranen) het minst waardering ervaart (18%). Dit roept gelijk weer nieuwe vragen op. Verhoogt ervaren waardering het welzijn of staat iemand met wie het al goed mee gaat meer open voor waardering? Heeft waardering die je aan de ene groep geeft hetzelfde effect als waardering die je aan een andere groep geeft? In hoeverre klopt de stelling dat meer erkenning en waardering het welzijn van een sociale groep bevordert? Kan er daadwerkelijk een causaal verband worden vastgesteld en zo ja, zit er dan een grens aan wanneer meer erkenning en waardering niet meer leidt tot hoger welzijn?

Ook is er mogelijk een relatie tussen hoe men terugkijkt op de uitzending en in hoeverre men in staat is erkenning en waardering van een ander te ervaren. Op het moment dat men al worstelt met zingeving of niet met voldoening terugkijkt op eigen handelen, kan maatschappijkritiek zout in de wonden strooien. Ook kan het zijn dat loftuitingen op iemands handelen als onoprecht aanvoelen, omdat diegene zelf er met gemengde gevoelens op terugkijkt. Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op hoe deze aspecten met elkaar in verbinding staan. In hoeverre is de manier waarop men terugkijkt op de uitzending en het eigen handelen gerelateerd aan het ervaren van erkenning en waardering? Leidt het ervaren gebrek aan publieke erkenning tot een mindere waardering van de eigen inzet? En kun je wel openstaan voor oprechte erkenning voor prestaties als je je eigen prestaties eigenlijk geen waardering waard vindt? En hoe relateert de sociale en maatschappelijke context met een aandoening als moral injury?

Door maatschappelijke erkenning en waardering te verbinden met welzijn, en daarbij alle complexiteit in ogenschouw te nemen, kan voldaan worden aan de oproep om gezondheidsklachten van veteranen in een breder perspectief te benaderen dan alleen op het gebied van preventie en diagnostisering van gezondheidsklachten en behandeling van het individu. Door breder te kijken kan er oog zijn voor hoe sociale processen inwerken op het individu en vice versa. Hierbij dient er aandacht te zijn voor het narratief van het individu wat betreft zingeving en terugblik op het eigen handelen, maar ook voor maatschappelijke en culturele verhalen over dienen, uitzendingen en veteranen. Deze verhalen hebben hun weerslag op het verhaal van het individu. Om beter te begrijpen hoe maatschappelijke erkenning en waardering ingrijpt op het welzijn van het individu, zou gekeken kunnen worden op hoe maatschappelijke en culturele verhalen verweven zijn met hoe veteranen zelf terugkijken op hun ervaringen, hun morele worsteling en de uitzending in het algemeen. Hopelijk wordt dan ook duidelijk hoe maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen los te koppelen valt van het beeld van de veteraan als slachtoffer van overheidsbeleid.

3.3 De rol van tijd

Het kan interessant zijn of de ervaren erkenning en waardering verandert door de tijd heen. Door veteranen langer te volgen, kan beter in kaart gebracht worden of maatschappelijke ontwikkelingen en/of het ouder worden van het individu zelf van invloed zijn op hoe men erkenning en waardering ervaart. Als we de Indiëveteranen als case study nemen, roepen de onderzoeken omtrent Nederlands-Indië de

vraag op wat de veranderende publieke perceptie van de oorlog in Indonesië voor gevolgen heeft gehad voor de mate van maatschappelijke erkenning en waardering voor de Indië-veteranen. Datzelfde geldt voor veteranen van andere missies waarbij de publieke perceptie dynamisch is, zoals Srebrenica en Afghanistan. In het algemeen is het interessant om te kijken hoe maatschappelijke ontwikkelingen invloed hebben op zowel het tonen als het ervaren van erkenning en waardering.

3.4 Het effect van het veteranenbeleid

Het blijkt dat stroperige, bureaucratische processen als men hulp of vergoeding zoekt het gevoel erkend te worden geen goed doen. Veteranen vragen om maatwerk en soepele processen. Het zou nuttig kunnen zijn om verder te onderzoeken welke aspecten in de hulpverlening vooral van belang zijn om het gevoel gezien te worden te versterken. Hierbij kunnen ook degenen die deze processen ontwerpen en uitvoeren in onderzoek worden meegenomen.

Als missies na jaren onder een maatschappelijk vergrootglas komen en veteranen voelen zich bekritiseerd of aangevallen, is het belangrijk dat ze zich gesteund en gezien voelen. Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op wat het Nederlands Veteraneninstituut en/of Defensie in zo'n geval het beste kunnen doen, zodat veteranen zich gesteund en gezien voelen.

3.5 Tot slot

De onderzoekswijzer laat zien dat het onderzoek naar maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen dat tot nu toe is gedaan veel ruimte en aanleiding biedt voor verder en vooral verdiepend onderzoek. Dit zou meer inzicht kunnen bieden in sociale processen rondom veteranen en ook op de relatie tussen maatschappelijke erkenning en welzijn.